

IEDEREEN GELIJKE KANSEN OP SCHOOL? DAT DENKEN ZIJ ERVAN

Het perspectief van maatschappelijk
kwetsbare kinderen en jongeren
in het onderwijsdebat

samen voor
kinderen

unicef

Redactie: UNICEF België – What do you think? - Gaëlle Buysschaert – Maud Dominicy
Met dank aan Annalisa Gadaleta, Morgane Eeman, Lisa Durabile, Uit De Marge vzw en al onze partners: zie pg 14
Eindredactie: Mark Van Bogaert

D2012/5606/11
© UNICEF België, 2012

Met de steun van

Printed by Drukkerij-Vaes – Overpelt

*"De ideale school is een school
waar elk kind erop vooruit kan gaan,
waar iedereen de kans krijgt om
beter te worden."*

Armoede en sociale uitsluiting bestrijden begint bij kinderen

Wij zijn niet de bron van de problemen, maar wel deel van de oplossing.

Hoe kwetsbaarder kinderen zijn, hoe minder zij kunnen participeren. Doordat ze beschouwd worden als slachtoffers, gehandicapten, vreemdelingen, zotten, zieken of criminelen, gaan sommige kinderen die in een moeilijke situatie leven uiteindelijk geloven dat alles vastligt en dat ze geen keuze of mogelijkheden hebben om iets te ondernemen. Het beeld dat van hen opgehangen wordt, is simplistisch: onbekwaam, achterlijk, moeilijk, lui, storend.

Participatie is een geweldige hefboom om die negatieve beeldvorming te doorbreken en om de kinderen tijd en ruimte te geven om na te denken en tot actie over te gaan. De meest kwetsbare kinderen en jongeren kunnen een belangrijke rol spelen in de maatschappij, en zijn bereid om dat te doen. Ze zijn geen passieve slachtoffers of de bron van problemen. Ze zijn volwaardige individuen die op hun niveau vorm willen en kunnen geven aan de maatschappij.

In 2009-2010 deed UNICEF België in het kader van zijn What do you think?-project een participatief onderzoek naar de beleving van jongeren die geraakt zijn door armoede. Het rapport 'Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven' bundelt de beleving van maatschappelijk kwetsbare jongeren en roept op tot meer aandacht voor de situatie en de participatie van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren.

We leerden veel uit hun verhalen. Niet het minst over wat armoede en sociale uitsluiting écht doet met de 'binnenkant' van de jongeren. Dat armoede veel meer is dan alleen maar geldproblemen, en gepaard gaat met een kluwen van problemen die elkaar versterken en in de hand werken. De jongeren vertelden ons toen ook hoe belangrijk school is, en hoezeer ze school zien als een sleutel voor hun toekomst.

Tegelijk hebben ze het ook moeilijk met de school. Hun schoolcarrière is vaak getekend door mislukkingen: slechte rapporten, zittenblijven, doorschuiven van aso naar tso, bso en buso. Kortom: hun onderwijscarrière is vaak een hindernissenparcours.

Wetenschappelijk onderzoek bevestigt dat. Zo laat Report Card 9 'The children left behind. A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries' van het onderzoekscentrum van UNICEF zien dat in geen enkel ander rijk land de leerongelijkheden zo groot zijn als in België. Ook de hoogste instantie op het vlak van kinderrechten, het VN-kinderrechtencomité, spreekt erg ongerust over de sociale ongelijkheid in ons onderwijs (zie verder).

We vinden dat erg verontrustend. Met het What do you think?-project, dat ingebed is in het beleidswerk van UNICEF België, gaan we daarrond aan de slag. Daarom zetten we in 2011-2012 een nieuw participatietraject op en gingen met kinderen en jongeren in gesprek over school en gelijke kansen. UNICEF België wil een bijdrage leveren aan gelijkere onderwijskansen voor iedereen. Via beleidswerk, aanbevelingen en debatten, en in de eerste plaats ook door de bevindingen, ideeën en aanbevelingen van kinderen en jongeren zelf binnen te loodsen in het brandend actuele onderwijsdebat.

Dat is nodig. Hoewel de ongelijkheden in onze scholen zich op alsmaar ruimere schaal lijken te manifesteren en het debat over gelijke kansen op school volop gevoerd wordt bij het grote publiek, onderzoekers en beleidsmakers, worden kinderen paradoxaal genoeg vaak buiten die discussies gehouden. Toch zijn zij van op de eerste rij betrokken.

Kinderen en jongeren geven aan dat de school kwetst en uitsluit, zelfs op erg jonge leeftijd. Daardoor faalt de school in haar dubbele opdracht: de persoonlijkheid en de talenten van het kind ontplooiën en het kind voorbereiden op een actief leven als volwassene. Hoe komt het toch, dat we er ondanks de vele engagementen op klas-, school- en

beleidsniveau niet in slagen voor deze groter wordende groep kinderen en jongeren school als een hefboom in hun leven te verankeren?

Kinderen en jongeren kunnen vanuit hun beleving zinvolle bijdragen leveren aan het debat – als we maar genoeg naar ze willen luisteren. Als experts van hun eigen leven, zijn ze een interessante en genuanceerde bron van informatie in het debat. In klassenraden of jeugdraden komen kinderen in armoede zelden aan bod. Die structuren boezemen hen weinig vertrouwen in en zijn zelden op hun maat. Goede praktijken over inspraak van maatschappelijk kwetsbare groepen zijn vaak niet zo goed bekend of weinig duurzaam door de onzekere financiering.

Dat is een gemiste kans: participatie van jongeren kan een krachtige hefboom zijn om betere beleidskeuzes te maken. Maar ook omdat kinderen en jongeren ook zelf een actieve rol kunnen en willen spelen in de strijd tegen kinderarmoede en sociale uitsluiting. Participatie is geen cadeau of luxe. Het is een noodzaak. En een recht.

Willen we de onderwijsongelijkheden, armoede en sociale uitsluiting efficiënt aanpakken, dan moeten we dat niet alleen voor de kinderen doen. Maar ook met de kinderen. Voor UNICEF België begint de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting bij kinderen. We pleiten er actief voor dat de aanpak van armoede bij kinderen vertrekt uit een allesomvattende en multidimensionale kinderrechtenbenadering, die het proces en de uitkomsten evalueert en de impact meet. De participatie van kinderen en jongeren in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting is cruciaal.

In dat opzicht is dit niet het zoveelste rapport over gelijke onderwijskansen: we zijn ervan overtuigd dat het perspectief van de eerste betrokkenen het debat op een zinvolle manier verruimt.

We wensen u veel leesplezier. En vooral veel inspiratie om met de aanbevelingen en de beleving van kinderen en jongeren aan de slag te gaan.

Isabelle Marneffe
Directeur Communicatie & Programma's

Yves Willemot
Algemeen Directeur

Elk kind doen schitteren, dat willen wij toch allemaal?

Sinds enkele jaren blijkt uit de PISA-onderzoeken¹ dat België behoort tot de landen waar sociale achtergrond nog te sterk studiekeuze en studieresultaten bepaalt. Ook het in opdracht van de Koning Boudewijnstichting geschreven rapport “Verspild talent”² kwam tot de ontstellende vaststelling dat in ons land de school nog altijd een plek is waar ongelijkheid wordt gereproduceerd. In plaats van als een ‘sociale lift’ te functioneren, blijkt de school voor vele leerlingen ongelijkheid voort te brengen en te bestendigen. Daardoor wordt op grote schaal talent verspild. Het type school waarin een leerling terecht komt, heeft – bovenop bepaalde leerlingenkenmerken zoals sociale achtergrond - een belangrijke impact op behaalde resultaten. Zowel het Vlaamse als het Franstalige onderwijssysteem kennen bovendien een hoge mate van sociale en etnische segregatie, met alle nadelige gevolgen van dien.

Andere schoolsystemen, zoals bijvoorbeeld het Finse, bewijzen dat het stukken beter kan. Het is perfect mogelijk om een hoog gemiddeld prestatieniveau te bereiken, gelijke kansen te bieden en zo veel mogelijk leerlingen boven het minimale vereiste niveau te tillen. Erg lang werd beweerd dat een keuze gemaakt moest worden tussen het nastreven van excellentie aan de ene kant en het verzekeren van gelijke onderwijskansen aan de andere kant. Dankzij internationale onderzoeken weten we dat dit een fabeltje is. Sommige landen slagen er immers perfect in zowel uitmuntende resultaten neer te zetten als gelijke kansen te verzekeren. Finland is op dit vlak al ruim een decennium het land dat de meest interessante resultaten weet neer te zetten. Een belangrijk element van het Finse recept is volgens de Finse onderwijsspecialist Pasi Sahlberg³ dat het land er niet zozeer naar streefde om het hoogst scorende onderwijssysteem van de wereld te hebben maar er wel wilde voor zorgen dat er voor elk kind een goede school zou zijn. Dit gebeurt onder andere door zoveel mogelijk voor sociale mix in de scholen te zorgen, een brede gemeenschappelijke vorming aan het begin van het secundair onderwijs aan te bieden en leerkrachten een stevige basisvorming te geven. Ook in andere landen werden door structurele ingrepen opmerkelijke resultaten

geboekt. Zo leidde in Polen een hervorming van het secundair onderwijs waarbij pas op een later moment tussen algemeen vormend, technisch of beroepsonderwijs gekozen wordt, tot opmerkelijke resultaten⁴.

Ook al zijn de uitdagingen in België vandaag enorm, er is dus geen reden om de moed op te geven. De verwezenlijking van een meritocratisch en rechtvaardig onderwijssysteem is geen droombeeld. De ervaringen van Polen en Finland bewijzen dat overheidsingrepen werkzaam kunnen zijn. Beleidsacties die ingrijpen op de institutionele factoren leveren zelfs soms vrij snel de eerste tastbare resultaten op, ook al is het creëren van een performant schoolstelsel natuurlijk altijd ook een werk van lange adem. Vandaag wordt in vele scholen al schitterend werk geleverd en doen leerlingen, leerkrachten en ouders hun uiterste best om tot mooie resultaten te komen. Die succesverhalen kunnen en moeten ons inspireren maar we mogen ze niet als een excuus gebruiken om de torenhoge uitdagingen, waarmee we in vele andere contexten geconfronteerd worden, weg te moffelen. Het is alle hens aan dek om ervoor te zorgen dat ons onderwijs erin zou slagen al onze talenten te laten ontplooiën. Vandaag is dat jammer genoeg niet het geval. Dat is niet alleen een catastrofe voor de betrokken individuen. We moeten beseffen dat een verspilling van talent de sociale en economische weerbaarheid van onze samenleving verzwakt en risico's op het vlak van sociale cohesie met zich meebrengt. Soms wordt op dit punt nog te vaak aan struisvogel-politiek gedaan.

Dat de democratisering van het onderwijs nog heel veel inspanning in de Vlaamse en de Franse Gemeenschap vereist, staat buiten kijf. Niemand zal beweren dat succesvolle hervormingen gemakkelijk zijn. Een reeks pistes liggen echter wel op tafel en het is soms frustrerend te zien hoe bepaalde dossiers, waarover bij de experts toch een redelijk grote consensus bestaat, in de politieke wereld maar niet gedeblokkeerd kunnen worden. Sommige plannen beginnen dan weer ambitieus maar verwateren eens men in het stadium van concrete

uitvoering is aanbeland. Dat stemt tot nadenken over waar het schoentje wringt. Om echte vooruitgang te boeken, vergt het misschien vooral een reflex van solidariteit vanwege de meest bevoorrechte groepen in onze samenleving. In bepaalde dossiers zijn het de meer mondige burgers die hervormingen in de weg staan, precies omdat ze bevreesd zijn dat privileges voor hun eigen kinderen verloren zullen gaan. Dat is deels begrijpelijk – iedereen wil het beste voor zijn of haar eigen kind – maar kwaliteitsvol onderwijs is een gemeenschappelijk goed dat vanzelfsprekend ook burgerzin en collectief handelen vereist. Men mag het vraagstuk van toegang tot performant onderwijs niet verengen tot een kwestie van wedijver tussen gezinnen en leerlingen die strijden om de toegang tot enkele ‘goede’ scholen. Het is in het belang van iedereen dat alle scholen kwalitatief hoogstaand zijn. Het verhogen van het onderwijsniveau van alle kinderen is logischerwijze een gemeenschappelijk goed omdat het uiteindelijk voor een meerwaarde zorgt waar de hele natie en het hele economische systeem mee van zal kunnen genieten. Dit zijn open deuren, maar klaarblijkelijk dienen ze nog steeds ingetrapt te worden. In België zijn er nog teveel mensen die het als een fataliteit beschouwen dat er nu eenmaal slechte scholen bestaan. Nochtans is de enige juiste houding om slechte scholen te sluiten (en een analyse te maken hoe men kan vermijden met dergelijke scholen geconfronteerd te worden).

Een van de pijnpunten in ons onderwijssysteem is de hoge mate van segregatie. Die is in België uitzonderlijk hoog, zowel aan Franstalige als aan Nederlandstalige kant. Die segregatie in het onderwijs is een belangrijke factor in de reproductie van sociale ongelijkheid. De sociaaleconomische segregatie oefent een grote negatieve impact uit op de schoolprestaties van de leerlingen. Daarbij komt dan nog eens het negatieve effect van de etnische segregatie. Een grotere sociale mix in onze scholen is op zich al een goede zaak om redenen van burgerschap (opbouw van nieuwe sociale netwerken, leren samenleven, enz.), maar is ook van essentieel belang om te komen tot een grotere gelijkheid van kansen voor kinderen uit alle sociale klassen, zonder dat dit nadeel oplevert voor de leerlingen uit de meest bevoordeelde klassen. De negatieve effecten van een gebrek aan sociale mix komen trouwens niet noodzakelijk voort uit het zogenaamde ‘peer group effect’ maar houden vaak verband met een minder stabiel leerkrachtenteam in de scholen waar er meer uitdagingen zijn. Gelukkig zijn er ook scholen die met een kansarm publiek fantastische resultaten weten neer te zetten en het is

in die contexten dat we op zoek moeten gaan naar voorbeelden van innovatieve best practices en goed beleid, zeker als het een brug te ver blijft om structureel sociale mix op te leggen.

De afwezigheid van een sociale mix is slechts één factor – zij het een cruciale – tussen allerlei andere fenomenen die aan de oorsprong liggen van de verschillende mechanismen die verhinderen dat de school haar rol van sociale lift naar behoren kan vervullen. Allerlei parallelle en complementaire inspanningen, zowel op het niveau van de pedagogische methodes, de mentaliteit van de actoren op het terrein als op het niveau van de financiële en menselijke investeringen, zijn noodzakelijk om de kwaliteit van ons onderwijssysteem in zijn geheel te verbeteren. De eerste noodzakelijke stap is evenwel een mentaliteitswijziging waarbij we de “sense of urgency” delen dat de kwaliteit van onderwijs in alle onze scholen en voor al onze leerlingen opgekrikt moet worden. We kunnen ons niet veroorloven het talent van bepaalde groepen in de samenleving systematisch onontgonnen te laten. Dat durven we wel eens vergeten door ons enkel op onze eigen kinderen of omgeving te focussen, als we zelf in een kansrijk milieu vertoeven.

De vele stemmen en getuigenissen in dit rapport van het project “What do you think?,” waarbij jongeren zelf aan het woord komen, houden ons een spiegel voor hoe ons onderwijssysteem vandaag voor velen faalt en hoe we collectief de plicht hebben het tij te keren. Elk kind doen schitteren door voor elk kind een goede school te garanderen. Kunnen we hier opnieuw ons streefdoel van maken?

*Prof. Dr. Dirk JACOBS
gewoon hoogleraar sociologie
aan de Université Libre de Bruxelles*

- 1 BAYE, A., DEMONTY, I., LAFONTAINE, D., MATOUL, A., & MONSEUR, C. (2010). « La lecture à 15 ans Premiers résultats de PISA 2009 ». *Les Cahiers des Sciences de l'éducation*, 31.
- 2 DEMEYER, I. & WARLOP, N. (2010) PISA. Leesvaardigheid van 15-jarigen in Vlaanderen. De eerste resultaten van PISA 2009. Brussel: Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming.
- 3 JACOBS, D. & REA, A. (2011) *Verspild talent. De prestatiekloof in het secundair onderwijs tussen allochtone en andere leerlingen volgens het PISA-onderzoek 2009*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- 4 SAHLBERG, P. (2012) *Finnish lessons. What can the world learn from educational change in Finland?* New York: Columbia University.
- 4 JAKUBOWSKI, M., PATRINOS, H. PORTA, E & WISNIEWSKI, J. (2010) *The Impact of the 1999 Education Reform in Poland. Policy Research Working Paper*, World Bank, Human Development Network, Education Team.

Opmerking vooraf:

‘School’

gebruiken we niet alleen voor het fysieke gebouw en de onderwijsinstelling, maar voor alle betrokken actoren die samen de school maken: dus ook leerlingen en ouders, inrichtende macht en schoolbestuur, schoolleiding en personeel, de onderwijsinspectie, de pedagogische begeleidingsdiensten, centra voor leerlingenbegeleiding, lokale overlegplatforms voor gelijke onderwijskansen (LOP's), beleidsmakers en alle anderen.

De theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid

“Maatschappelijke kwetsbaarheid is een cumulatie van negatieve ervaringen en contacten met maatschappelijke instellingen die leidt tot een ongunstig maatschappelijk perspectief. Het gaat om jongeren uit de lagere sociale klassen van de samenleving die een opeenhoping van negatieve ervaringen met maatschappelijke instellingen ondergaan. Maatschappelijk kwetsbaar zijn diegenen die in contact komen met maatschappelijke instellingen en telkens te maken krijgen met de controlerende en sanctionerende aspecten van deze instellingen en minder genieten van het positieve aanbod ervan.” (Lode Walgrave)⁵

Nicole Vettenbrug toont de school als een instelling van socialisering maar ook als een instelling die veel kan bijdragen aan maatschappelijke kwetsbaarheid, zowel in positieve als in negatieve zin. De school geeft kansen op zelfontplooiing. Maar die kansen zijn gekoppeld aan voorwaarden om te slagen (onder andere: taalkennis, goede opvolging door ouders, peergroep met positieve invloed). Kinderen die aan deze voorwaarden voldoen, maken meer kans op een geslaagd traject, een positief zelfbeeld en meer welbevinden. Ze dragen die positieve schoolse ervaringen over naar andere aspecten van het leven en de samenleving: werken, omgaan met administratie of gezag, zelf kinderen opvoeden. Ze externaliseren de positieve ervaringen naar de bredere samenleving. Kinderen uit maatschappelijk kwetsbare gezinnen hebben dikwijls niet de competenties om goed te functioneren op school. Die kinderen kunnen evolueren in tegenovergestelde zin. Door een gebrek aan bindingen met de school haken ze sneller af. De negatieve ervaringen sijpelen ook door naar de bredere samenleving. Een positieve band met de school kan bepalend zijn voor de verdere toekomst van een kind of jongere. Maatschappelijke kwetsbaarheid houdt niet noodzakelijk een doemscenario in. Levenstrajecten zijn wel degelijk te beïnvloeden. Beleid, onderwijs en jeugdwerk zijn dat ook verplicht aan de toekomstige generaties.⁶

© UNICEF België

⁵ Deze definitie komt terug in verschillende studiedocumenten van Lode Walgrave e.a. Deze weergave is overgenomen van: www.bizonvzw.be/enquete.doc.

⁶ Marc Vercoetere, 'Onderwijs en maatschappelijke kwetsbaarheid: de positie van het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren', 2008.

Inhoud

Inleiding	Doel, aanpak en structuur van dit rapport	10
	Een participatief project	11
	Concrete instrumenten	11
	Randopmerkingen en beperkingen	13
	- Verschillende bevoegdheden en toch maar één rapport?	13
	- En het belang van het kleuteronderwijs?	13
	- Hoe representatief is dit?	13
	'Zaak van iedereen'	15
	Het rapport: van ruim kader tot aanbevelingen	15
	Hoe werken armoede, onderwijs en kinderrechten op elkaar in?	16
	De context van het rapport in cijfers en letters	
	Kijken door een kinderrechtenbril	17
	België onder de loep	18
	Ongelijkheden in het onderwijs	19
Iedereen gelijke kansen op school?	Dat denken kinderen en jongeren ervan	22
	- Houding van leerkrachten	26
	- Ondersteuning van leerkrachten	29
	Fijn leer- en leefklimaat	30
	Vrienden	31
	Sfeer in de klas en op school	31
	- Te veel stress, te weinig tijd	31
	- Pesten	32
	- Respect voor ieders eigenheid	33
	Schoolloopbaan	34
	- Zittenblijven	37
	- Schoolmoeheid, spijbelen en schooluitval	39
	Schoolinfrastructuur	40
	Geld en school	41
	School en maatschappij	41
	Armoede en omgeving	41
	Ouders	42
	Maatschappij en beeldvorming over jongeren	43
	Jeugdwerker aan het woord	44
	<i>"Schoolsysteem creëert te veel verliezers"</i>	
Samenvatten om vooral niet af te sluiten		46
Zeven aanbevelingen van UNICEF België		48
	De ideale school?	51
Meer lezen?		52

Inleiding

Doel, aanpak en structuur van het rapport

Een participatief project

Dit rapport en zijn flankerende video bundelen verschillende verhalen, getuigenissen, illustraties, tekst, videoclips en citaten van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren in België. Er is de inbreng van verschillende conferenties, postkaartjes, interactieve website en de minigids waarmee de kinderen en jongeren en hun begeleiders aan de slag konden. Met het rapport en de video geven we de bevindingen en aanbevelingen mee van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren rond hun beleving van gelijke kansen op school.

Dit **participatief project** wil het recht van jongeren om zich uit te drukken een duwtje in de rug geven en een continue dialoog opstarten tussen kinderen, jongeren en de beleidsmakers en onderwijsactoren. Dat doen we door de stem van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren een plaats te geven in het onderwijsdebat. We nemen een **signaalfunctie** op en doen aan **belangenbehartiging**. We maken duidelijk welke knelpunten kinderen en jongeren ervaren. Naast het **politieke debat** willen we ook het **maatschappelijk debat** aanzwengelen rond onderwijs, armoede en participatie van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Op lange termijn hopen we dat alle kinderen en jongeren onderwijs krijgen dat aansluit op hun mogelijkheden en belangstelling, los van hun sociaal- economische afkomst.

Concrete instrumenten

We nodigden kinderen en jongeren uit om mee te doen met het project. Dat deden we meestal via organisaties die rechtstreeks met kinderen werken: jeugdobbouwwerkers, armoedeverenigingen, initiatieven van huistaakbegeleiding, school- en samenlevingsopbouwwerk, scholen, vrijetijdsinitiatieven, buitenschoolse opvang.

Om te voorkomen dat we kinderen en jongeren moesten bestempelen als 'arm', hebben we nauw samengewerkt met partners die werken met maatschappelijk kwetsbare jongeren. Daardoor konden we kinderen en jongeren bereiken uit de doelgroep, zonder ze als 'arm' te moeten benoemen en we kregen bij de hele opzet van de begraving hulp van mensen die al een vertrouwensrelatie hadden met de jongeren. Het engagement van de lokale begeleiders was cruciaal om een traject op maat uit te stippelen voor de kinderen en jongeren in hun specifieke werking, waardoor we ze meer veiligheid en vertrouwen konden bieden.

Om het debat rond gelijke onderwijskansen aan te zwengelen, stelden we de groepen verschillende methodieken voor. We lieten ze zelf hun methodiek kiezen, zodat elke groep in zijn eigen vertrouwde omgeving, zijn eigen klas, zijn eigen organisatie kon beginnen met de methodiek die het best aansluit bij de leeftijd, de dynamiek, de mogelijkheden van de groep.

We maakten een minigids om aan de slag te gaan rond het thema en werkten twee concrete instrumenten uit:

- Kinderen van de lagere school konden hun visie op school op een postkaartje schrijven of tekenen voor de minister van onderwijs.

- Secundaire scholieren konden via de website intekenen op drie uitdagingen en er oplossingen bij formuleren:
 - Zittenblijven, leg je er niet bij neer!
 - Iedereen is anders
 - Zeg nee tegen pesten

De groepsgesprekken, postkaartjes en uitwisselingen zitten ingebed in een ruimer dialoogproces. De input van de groepen was de rode draad in de tweede fase waarin ontmoetingen centraal stonden. We organiseerden twee grote evenementen:

- Op 4 november 2011 was er een conferentie 'Onderwijs en werk voor iedereen? Jongeren zien het zo' in het Antwerpse Zuiderpershuis. Op de conferentie gaven Antwerpse en Waalse jongeren in armoede een sterk signaal aan het beleid en de maatschappij. Om hun recht op kwaliteitsvol onderwijs en waardig werk kracht bij te zetten, deden de jongeren concrete aanbevelingen. Met het magazine 'Recht-Op' en de video 'Onderwijs en werk voor iedereen? Jongeren zien het zo' (beeld cover + link om film te downloaden) ondersteunen we de oproep van de jongeren naar het beleid, de scholen en de werksector om zich te engageren voor recht op onderwijs en werk voor iedereen.

- Op 23 mei 2012 nodigden we de kinderen en jongeren die rond de bevraging aan de slag gegaan waren uit op een debatnamiddag in het Brussels Parlement. Ze debatteerden over thema's die door hen en andere deelnemers aangekaart zijn en stemden over de voorstellen van de verschillende kleinere werkgroepen.

De meerwaarde van de ontmoetingen ligt in het leuke en symbolische aspect ervan, maar ook in de mogelijkheid om individuele verhalen te overstijgen. Kinderen, jongeren en volwassenen zien in dat velen in hun schoolparcours tegen dezelfde hindernissen aanlopen en dat er wel degelijk gemeenschappelijke – allicht structurele – problemen en oplossingen zijn.

790 postkaartjes

- De minigids verstuurden we naar een vijftigtal Nederlandstalige en een veertigtal Franstalige organisaties. Naast de partners voor de bevraging, betrokken we er ook 'institutionele' en onderwijspartners bij, om verder contact op te nemen met organisaties op het terrein of om ze al te sensibiliseren rond ons opzet.
- In totaal kregen we 790 postkaartjes.
- 108 kinderen en jongeren debatteerden mee op 23 mei.
- 29 jongeren deden mee aan de conferentie van 4 november.
- We schatten dat in de kleinere groepen zo'n honderdvijftig kinderen en jongeren actief meededen aan de gesprekken.

Randopmerkingen en beperkingen

Verschillende bevoegdheden en toch maar één rapport?

Het rapport heeft een nationale reikwijdte, ook al is onderwijs een bevoegdheid van de Gemeenschappen. Uit onderzoek⁷ blijkt dat ondanks de zichtbare verschillen tussen de onderwijssystemen in de drie taalgemeenschappen, de uitdagingen voor een gelijkekansenbeleid toch gelijklopen. De beleving van de kinderen bevestigt dat. We willen niet vervallen in vergelijkingen om te zien wie wat beter doet, maar de kans aangrijpen om van elkaar te leren.

En het belang van het kleuter-onderwijs?

Het kleuteronderwijs is ontegensprekelijk erg belangrijk. Voor dit project was het echter enkel praktisch haalbaar om ons toe te spitsen op lager en secundair onderwijs.

Hoe representatief is dit?

Welke kinderen en jongeren meewerkten, hing vooral af van mogelijkheden en interesse van de organisaties met wie we samenwerkten. Wel zorgden we ervoor dat zowel jongens als meisjes, kinderen en jongeren, allochtonen en autochtonen, en leerlingen van allerlei richtingen, scholen en netten, in grootstedelijke en andere contexten aan bod kwamen. Bepaalde thema's zijn dieper uitgewerkt dan andere. Dat heeft te maken met de niet-directieve aanpak van de bevraging, van de interesse en de bereidheid van de kinderen en de jongeren om over bepaalde thema's te spreken.

⁷ Morissens e. a., 2007.

We danken graag uitdrukkelijk deze partners en deelnemers

Basisschool De Kleurdoos, Brussel
Basisschool De Bron, Sint-Gillis
Basisschool De Klimpaal, Sint-Jans-Molenbeek
Basisschool De Letterdoos, Oostakker
Basisschool De Toverfluit, Sint-Jans-Molenbeek
Basisschool Het plantzoentje, Laken
Ecole primaire Nos Enfants, Vorst
Ecole primaire Sacré-Cœur, Nijvel
Institut Sacré Cœur, Nijvel
Jenaplanschool De Feniks, Gent
KHL Leuven – postgraduaat 'School voor allen'
Initiatief Buitenschoolse Opvang De Buiteling
Initiatief Buitenschoolse Opvang De Verliefde Wolk

Asbl Latitude Junior
AtMOsphères AMO
Centrum Kauwenberg,
vereniging waar armen het woord nemen
Dynamo,
Service d'aide aux jeunes en milieu ouvert
Infor Jeunes
Integratiecentrum De Foyer
Jeugdhuis Chicago, Brussel
Kras Jeugdwerk Antwerpen
Latitude TAM, Doornik
Latitudes J, Mariembourg, Olloy, Philippeville,
Walcourt en Couvin
Ligue des droits de l'enfant
Recht-Op,
vereniging waar armen het woord nemen
Samarcande
Uit De Marge,
*Vlaams steunpunt voor jeugdwerk voor
maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren*
Uit De Marge,
*jeugdobbouwwerk in Zele, Zelzate,
Dendermonde, West-Vlaanderen*
Vlaamse Scholierenkoepel

De Puzzel,
*Kinderparlement Raad van
de Vlaamse Gemeenschapscommissie, Brussel*
Vlaams Kinderrechtencommissariaat
Lokaal Overlegplatform voor gelijke
onderwijskansen (LOP), Brussel
Onderwijsbeleid Stad Antwerpen
Pedagogische Begeleidingsdienst Stad Gent
Samenlevingsopbouw Vlaanderen
Délégué général aux droits de l'enfant

Zaak van iedereen

Met voldoening stellen we vast dat er politiek en institutioneel veel beweegt: de hervorming van het secundair onderwijs en het leezorgkader in Vlaanderen, de beweging rond 'la lutte contre l'échec scolaire', preventiecampagnes rond spijbelen, evaluatie en op til staande hervorming van de lerarenopleiding, brede school⁸, het belang van participatie. Gelijkaardige bewegingen lopen ook in andere Europese landen: overall staat het onderwijs voor de uitdagingen van de 21e eeuw. We verwijzen ook naar vele initiatieven en campagnes, zoals de campagne 'L'école de la réussite pour tous', de campagne www.zaakvaniedereen.be van Samenlevingsopbouw Vlaanderen, de campagne van Welzijnszorg (in 2007 over onderwijs, in 2011 over kinderarmoede), de ondersteuning van onderwijsvernieuwing in grote steden zoals Antwerpen en Gent, een project zoals dat van de Koning Boudewijnstichting rond remediëring, www.oprit14.be (een drie jaar durend onderzoek over de schoolloopbaan van jongeren met migratieachtergrond in het secundair onderwijs), Het Project Innoveren en Excelleren in Onderwijs op initiatief van Minister Smet, het "Verticaal Armoedeoverleg Jeugd" (regelmatig overleg tussen de minister van Jeugd en vertegenwoordigers van Verenigingen waar armen het woord nemen) gaat o.a. over de ervaringen van jongeren in het onderwijs.

Le collectif Marguerite (samenwerking tussen Infor Jeunes Bruxelles et de Délégué général aux droits de l'enfant), Onderwijsbeleid Stad Antwerpen (in het kader van het project 'Samen tot aan de meet'), Interfederaal steunpunt armoedebestrijding (in het kader van hun thema onderwijs-arbeidsmarkt, deeltijds werken-deeltijds leren), Changements pour l'égalité, mouvement sociopédagogiques. Daarom willen we ons inschrijven in bestaande debatten en geen nieuwe dynamieken lanceren. Wel willen we heel uitdrukkelijk het perspectief van kinderen en jongeren binnenloodsen om het onderwijsdebat te verruimen.

Het rapport: van ruim kader tot aanbevelingen

Eerst staan we kort stil bij het ruime kader: hoe armoede, onderwijs en kinderrechten elkaar onderling beïnvloeden (pg 16). Daarna focussen we op de beleving van kinderen en jongeren (pg 22).

We bespreken de factoren die meespelen in de schoolloopbaan van kinderen en jongeren zoals zij die ons aangereikt hebben.

Voortbouwend op de samenvatting (pg 46), formuleert UNICEF België aanbevelingen (pg 48). Achterin vindt u ook een lijst van warm aanbevolen en geraadpleegde publicaties (pg 52).

Wat voorafging

Het What do you think?-project van UNICEF België promoot de rechten van minderjarigen en vooral hun recht op participatie. UNICEF ontwikkelde het in 1999 met de uitdrukkelijke bedoeling om kinderen te laten meewerken in het rapportageproces zoals voorzien in het kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties. In België coördineert UNICEF België het project al sinds zijn oprichting.

In navolging van de slotbeschouwingen van het Comité voor de rechten van het kind (in 2002) en gesprekken met de toenmalige subsidiërende overheden, concentreerden we onze acties op de participatie van de meest kwetsbare kinderen en jongeren in België: de niet-begeleide minderjarige vluchtelingen (2003-2004), kinderen en jongeren met een handicap (2004-2007), kinderen in het ziekenhuis (2005-2006), kinderen in de K-diensten (2008) kinderen die geplaatst zijn naar aanleiding van een als misdaad omschreven feit (2008) en kinderen die geraakt zijn door armoede (2009-2010). Het Kinderrechtencomité boog zich in 2010 over de toepassing van kinderrechten in ons land, en baseerde zich voor zijn aanbevelingen in grote mate op de bezorgdheden van de kinderen en de jongeren. Een bewijs van de relevantie van het project.

In 2009-2010 zette What do you think? samen met Kind en Samenleving een participatief onderzoek op naar de beleving van kinderen die in België in armoede leven. De input werd gebundeld in een thematisch rapport 'Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven'.

Het is het resultaat van een ruime bevraging bij meer dan 110 jongeren tussen 11 en 18 jaar. De flankerende video die we met verschillende groepen maakten, maakt hun uitspraken extra concreet.

Dit rapport bouwt daarop verder.

Hoe werken armoede, onderwijs en kinderrechten op elkaar in?

De context van het rapport in cijfers en letters

Officieel is 15 procent van de Belgen arm.

Dat is één op de zeven. En dat worden er elk jaar meer. Ook de kinderarmoede groeit, ondanks de toegenomen beleidsaandacht voor de strijd tegen kinderarmoede. Overal ter wereld zijn kinderen de eerste slachtoffers van armoede.

In Europa is dat niet anders: kinderen lopen een hoger armoederisico dan de bevolking als geheel (in de Europese Unie 19% tegenover 16%). Arme kinderen zijn een van de meest kwetsbare groepen in de wereld. Ook in België.

In België groeit bijna 1 op de 5 kinderen op met een armoederisico.⁹ Dat is alarmerend, want armoede heeft met veel meer te maken dan alleen maar met inkomen. Armoede raakt mensen – en zeker kinderen – in alle aspecten van hun leven.

Slechte voeding, broze gezondheid, gevoelens van schaamte en minderwaardigheid, beperkte onderwijskansen en uitsluiting uit sociale activiteiten zijn maar enkele factoren met negatieve impact op de verschillende domeinen van het leven en de ontwikkeling van kinderen in armoede.

Daarbij komt nog dat heel vaak de ene ontbering de andere uitlokt en versterkt.

Schrijnende cijfers

- In België is het gemiddelde armoederisico-percentage 14,6 procent.¹⁰

Er zijn grote regionale verschillen:

- Vlaanderen 10 procent, Wallonië 18 procent, Brussel 29 procent (de steekproef voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is niet groot genoeg voor significante resultaten, maar geeft wel een idee van de grootteorde)
- 9,41 procent van alle Belgen leeft onder de armoedegrens. Bij de buitenlandse EU-burgers in België is dat 21,38 procent en bij de niet-EU-burgers 49,07 procent.
- Kinderen en jongeren blijken een bijzonder kwetsbare groep te zijn. In België leeft 18,5 procent in een huishouden met risico op armoede.
- Subjectieve armoede: in 2009 gaf 21,1 procent van de Belgen aan dat ze moeilijk tot erg moeilijk rondkomen.
- De EU-SILC-enquête¹¹ van 2009 ging dieper in op de leefomstandigheden van kinderen en jongeren onder 16 jaar. Meer dan een kwart van de kinderen uit een gezin met armoederisico heeft geen toegang tot regelmatige vrijetijdsactiviteiten buitenshuis, omdat dat te zwaar zou wegen op het gezinsbudget.

Percentage kinderen dat leeft in een gezin waarin om financiële redenen dit ontbreekt	Kinderen in gezin onder armoedegrens	Kinderen in gezin boven armoedegrens
Nieuwe kleren	18,5%	3,9%
Twee paar schoenen, waarvan één paar gesloten schoenen	7,0%	3,1%
Minstens één keer per dag groenten en fruit	7,2%	0,7%
Drie maaltijden per dag	9,9%	0,7%
Minstens één maaltijd per dag met vlees of vis	13,1%	1,2%
Leeftijdsspecifieke boeken, met uitzondering van schoolboeken	9,8%	2,8%
Speelgoed voor buiten zoals een fiets, rolschaatsen of skateboard	13,3%	1,8%
Leeftijdsspecifiek speelgoed of gezelschapsspellen voor binnen	9,3%	0,7%
Op regelmatige basis vrijetijdsactiviteiten buiten het gezin (sportclub, muziek, jeugdbeweging)	27,2%	3,8%
Levensgebeurtenissen vieren, zoals verjaardagen en communie/lentefeest	11,0%	1,7%
Af en toe vrienden uitnodigen om te spelen of om iets te eten	13,4%	1,0%
Meedoen aan betaalde schoolactiviteiten (schoolreis, schooluitstap)	8,3%	2,1%
Een geschikte plaats om te studeren (ruim genoeg en rustig)	20,5%	5,4%
Een plaats buiten om veilig te spelen zoals een tuin, een rustige straat of een speelplein	34,3%	6,4%

Kijken door een kinderrechtenbril

Dat heeft verregaande gevolgen voor de kansen van kinderen en jongeren in het leven.

Uit ons vorige What do you think?-rapport, 'Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven' bleek dat jongeren getroffen door armoede zichzelf niet zozeer als arm beschouwen. Dat associëren ze in de eerste plaats met daklozen of ontwikkelingslanden. Ze voelen zich eerder uitgesloten. De stigmatisering en uitsluiting die jongeren wel vaker ter sprake brengen, bevestigen de noodzaak om discriminatie te blijven bestrijden, om de participatie van jongeren in en via lokale organisaties die met sociaal kwetsbare kinderen en jongeren werken te ondersteunen en om inclusieve strategieën in te voeren op school en in de vrije tijd.

Jongeren lichten zelf toe welk effect armoede heeft op hun welzijn en hun zelfbeeld. Gebrek aan zelfvertrouwen remt ze af om hun leven in eigen handen te nemen en zich uit de armoede los te werken. Hoewel sommigen een duidelijke toekomstvisie hebben (werk, gezin, geld verdienen), beseffen de meesten hoe moeilijk het is om lang te studeren, ambitieus te zijn of te dromen.

"Het reële (ontwikkelings)niveau van een land meet je af aan de aandacht van dat land voor zijn kinderen, hun gezondheid en veiligheid, hun materiële situatie, hun opleiding en socialisatie, hun gevoel dat ze geliefd, geapprecieerd en opgenomen zijn in het gezin en de maatschappij waarin ze ter wereld kwamen." (Onderzoekscentrum Innocenti van UNICEF, 2007).

UNICEF kijkt door een kinderrechtenbril.

Geen enkel sociaal fenomeen heeft meer impact op de rechten van kinderen dan armoede. Armoede is een gedeeltelijke of totale inbreuk op economische en sociale rechten zoals het recht op gezondheid, het recht op huisvesting, het recht op eten, het recht op onderwijs. En ook op politieke en burgerrechten zoals het recht op participatie en het recht op bescherming.

Armoede tegengaan op basis van kinderrechten zorgt voor meer adequate antwoorden op de vele facetten van armoede dan een louter monetaire benadering. Een kinderrechtenbenadering legt bovendien niet alleen duidelijke verantwoordelijkheden bij de overheid en alle andere duty bearers, ze vergt ook een multidimensioneel en samenhangend beleid en adequate controle (monitoring) en

8 Brede school staat voor een integrale en intersectorale aanpak gericht op de evenwichtige ontwikkeling van leerlingen (fysisch, emotioneel, sociaal, materieel enz). Karakteristiek is ook het lokale gegeven: instellingen of organisaties in de buurt gaan een kwalitatief en functioneel samenwerkingsverband aan met de school.

9 14,6 procent van de Belgen leeft van een inkomen onder de armoedegrens en loopt dus meer risico op armoede. De armoedegrens is vastgelegd op 60% van het mediaan beschikbaar inkomen. Voor een alleenstaande betekent dat: moeten rondkomen met minder dan 966 euro per maand (= armoedegrens). Voor een koppel met twee kinderen ligt de grens op 2.029 euro per maand.

10 <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/webinterface>.

11 EU-SILC (European Union – Study on Income and Living Conditions) is een Europese enquête over inkomens en leefomstandigheden en een belangrijk instrument om op Belgisch en op Europees niveau armoede en sociale uitsluiting in kaart te brengen.

verantwoording (accountability). Die benadering is gestoeld op de onlosmakelijk verbonden drie P's van de kinderrechten: provisie-, protectie- en participatierechten. Het recht op onderwijs maak je efficiënter waar als je ook maatregelen neemt om discriminatie op school te bestrijden, om de kinderen zelf te laten participeren en om ze te beschermen. In die zin is het recht op onderwijs nuttig om andere rechten te realiseren.

De kinderrechtenbril verruimt de aanpak van armoede. Vooral door de verplichting om bij de uitvoering rekening te houden met vier fundamentele principes: non-discriminatie, het belang van het kind, het recht op leven en ontwikkeling in de grootst mogelijke mate en het recht op vrije meningsuiting (en op een mening waaraan passend belang gehecht wordt, rekening houdend met de leeftijd en de maturiteit van het kind).

Deze benadering vindt u ook terug in de interpretatie van het kinderrechtenverdrag door het Comité voor de Rechten van het Kind, de instantie die toeziet op de naleving van het kinderrechtenverdrag.

België onder de loep

Op 18 juni 2010 richtte het Comité voor de Rechten van het Kind zestien aanbevelingen aan België die rechtstreeks te maken hebben met kinderarmoede. Het Comité is erg ongerust over de groeiende armoede bij kinderen en over het lage budget dat een rijk land als België besteedt aan sociale uitgaven. Zeker in vergelijking met andere landen van de Oeso.

Het Comité uit ook zijn bezorgdheid over de grote ongelijkheid in het gebruik van het recht op onderwijs door de kinderen in ons land, en vooral over de impact van de socio-economische situatie van kinderen op de aangeboden onderwijsmogelijkheden en op hun schoolprestaties. Het Comité spoort België aan om werk te maken van volledig gratis onderwijs, om te waarborgen dat alle kinderen toegang krijgen tot dat onderwijs, ongeacht hun socio-economische status, om kinderen uit arme gezinnen niet langer door te verwijzen naar buitengewoon onderwijs. Het roept België op om meer te doen om de prestatieongelijkheden te verkleinen, door bijzondere aandacht voor onderwijs bij kinderen van buitenlandse origine. Het toont zich ongerust over de inschakeling van politie bij schoolverzuim en over initiatieven die erop gericht zijn schooltoelagen in te trekken van spijbelende kinderen. Die zullen wellicht "een negatieve impact hebben op de gezinnen die economisch en sociaal het meest benadeeld zijn en allicht niet bijdragen tot een grotere betrokkenheid bij het onderwijssysteem". Het roept België op om in plaats daarvan "coherente strategieën uit te werken met de hulp van leerkrachten, ouders en kinderen om de kernoorzaken voor schoolverzuim en -moeheid aan te pakken". Tot slot toont het Comité zich ook ongerust over pesten op school, vooral tegen kinderen van buitenlandse origine. Het Comité raadt België met aandring aan "allesomvattende preventie- en bewustmakingscampagnes te ontwikkelen in de strijd tegen pesten en eender welke andere vorm van geweld op school".¹²

¹² Slotbeschouwingen van het VN-Kinderrechtencomité: CRC/C/BEL/CO/3-4
http://www.unicef.be/_webdata/C.O._IVRK_NL_0_0.pdf

© Stampmedia- Bournemouth Belbachir

Ongelijkheden in het onderwijs

Qua prestaties van de leerlingen hoort ons onderwijssysteem bij de beste van de wereld. Vlaamse leerlingen scoren heel goed op lees- en wiskunde-prestaties en trekken het 'nationale' gemiddelde naar boven. Maar de alarmlichten beginnen te knipperen als je kijkt naar de verschillen tussen de prestaties van leerlingen. In geen enkel ander Oesoland zijn de verschillen zo groot. Nergens anders hinken de 'zwakke' leerlingen zo ver achter op de rest van de leeftijdsgenoten. De schoolse achterstand is groter in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen. Maar de trend is overal verontrustend: veel leerlingen moeten zittenblijven en leerlingen worden vaak al vroeg georiënteerd naar onderwijsvormen en afdelingen die leiden naar erg ongelijke opleidings- en toekomstkansen.

En als je achter de cijfers gaat kijken, gaat de motor pas echt sputteren. De ongelijkheden blijken een erg

sterke sociale gradiënt te hebben: het rugzakje dat kinderen van thuis uit meekrijgen, weegt zwaar door op hun onderwijsloopbaan. Onderzoek toont aan dat kinderen uit kansarme en allochtone gezinnen dikwijls geconfronteerd worden met een ongelijke startpositie die blijft doorwegen op de rest van hun onderwijstraject. Ons schoolsysteem is niet in staat om de ongelijke startpositie van kinderen op te vangen en toe te werken naar gelijke kansen om aan de eindstreep te geraken. Daardoor lijkt de sociale lift van ons onderwijs defect: niet alleen bestendigt het onderwijs de sociale ongelijkheden, het versterkt ze ook.

Maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren bevestigen dat. Voor velen is de school een moeilijk hindernissenparcours dat kwetst en uitsluit. Net het tegenovergestelde van wat bedoeld is.

Schrijnende cijfers

- Als bijna 1 op de 5 kinderen in België opgroeit in armoede, heeft dat ook invloed op school. Meer dan 20 procent van de kinderen in armoede heeft bijvoorbeeld thuis geen plaats om zijn huiswerk te maken.
 - Prestatieniveau en -verschillen hangen ook af van school en studierichting. Internationaal scoort Vlaanderen gemiddeld hoog in lees- en schrijfvaardigheid. Maar er zijn grote verschillen:
 - In het aso presteert 31 procent van de leerlingen op het hoogste niveau van leesvaardigheid, terwijl amper 5 procent van de tso- en bso-leerlingen dat niveau haalt.
 - Eén derde van de bso-leerlingen presteert zelfs op het laagste vaardigheidsniveau of eronder.
 - In de Franse Gemeenschap haalt 28 procent van de 15-jarigen nauwelijks het laagste leesniveau.
 - Schoolverlaters:
 - Ongeveer 1 op de 7 jongeren stopt met school zonder diploma.
 - De kans dat je vroegtijdig stopt met school is 12 keer groter als je ouders een lager diploma hebben dan als ze hoger geschoold zijn: 26 tegenover 3 procent.
 - Doorverwijzing naar buso
 - Elk jaar gaan er meer kinderen naar het buitengewoon onderwijs.
 - Een kind uit een arme omgeving heeft vier keer meer kans om doorverwezen te worden naar buitengewoon onderwijs dan een kind uit een welstellend milieu.
 - Dat risico wordt nog hoger (8 keer meer kans) in het buitengewoon onderwijs van type 1 (voor leerlingen met een licht mentale beperking).
 - Rugzakje
 - Zowel voor studiekeuze als studieoriëntering is er sociale ongelijkheid. De socio-economische situatie van de leerling bepaalt welke studiekeuze de leerling maakt en welke studiekeuze de leerkracht aanbeveelt. Kinderen van hoogopgeleide ouders kiezen vaker voor zittenblijven om hun kansen op hoger onderwijs niet te hypothekeken, terwijl kinderen van laagopgeleide ouders kiezen voor afstromen en overgaan naar een andere onderwijsvorm.
 - Kinderen met een laaggeschoolde moeder hebben 8 tot 10 keer meer kans om in het b.l.o. te belanden dan kinderen van hooggeschoolden.
 - Schoolse achterstand
 - Het percentage zittenblijvers in ons land is een van de hoogste in Europa. Toch is zittenblijven een omstreden onderwijspraktijk: voor kwetsbare kinderen en jongeren zou het zelfs contraproductief zijn.
- Opmerkelijk is dat zittenblijven samengaat met kansarmoede:
 - Scholen in kansarme buurten hebben doorgaans meer zittenblijvers.
 - Zittenblijvers maken meer kans om zonder diploma op de arbeidsmarkt te komen en krijgen dus een minder gunstige sociaal-economische startpositie in een samenleving die arbeidsparticipatie centraal stelt.
- Welbevinden
 - Jongeren gaan minder graag naar school naarmate ze ouder worden: waar 37 procent van de 11-jarigen – ook al een minderheid – graag naar school gaat, is dat bij de 15-jarigen nog 13 procent.
 - De cumul van negatieve ervaringen in contacten met maatschappelijke instellingen zoals de school leidt tot een ongunstig maatschappelijk perspectief.
 - Kansen voor de toekomst
 - Gemiddeld haalt één op de twee Vlaamse jongeren een diploma hoger onderwijs. Voor kinderen van laagopgeleide ouders is dat 25 procent, voor kinderen van hoogopgeleide ouders 80 procent.
 - Armoederisico bij laaggeschoolden is 6 keer hoger dan bij hooggeschoolden, en daarmee is de vicieuze armoedecirkel rond.
 - België besteedt 3 procent van zijn budget aan onderwijs. Hetzelfde percentage als voor defensie.¹³
- Er tikt een tijdbom bij deze groeiende generatie arme kinderen en jongeren. Al te weinig is de school voor jongeren uit maatschappelijk kwetsbare groepen een plek waar ze succeservaringen opdoen, eigen talenten ontdekken en ontwikkelen. Het watervalstelsel is voor velen een harde realiteit waardoor ze in richtingen belanden die niet aansluiten bij hun belangstelling. De hardnekkige correlatie tussen behoren tot groepen met een lage socio-economische situatie en oriëntatie naar handels- of beroepsrichtingen zonder veel perspectief op de arbeidsmarkt is voor hen een realiteit, bovenop al hun andere zorgen en problemen. Net als de correlatie tussen opgroeien in armoede en in het buitengewoon onderwijs belanden. Of de school verlaten zonder diploma, gedemotiveerd en schoolmoe. Resultaat: ze zijn slecht opgeleid en hebben weinig of geen kans op werk, vaak in korte en onzekere interimopdrachten. De positieve en empowerende boost die het onderwijs kan betekenen gaat aan hen voorbij. En dan begint de hele cirkel opnieuw.

Dat is niet fair. Het druist in tegen alle principes van niet-discriminatie. Als we daar niet dringend iets aan doen, miskennen we een dubbel groot probleem. Nu: omdat die moeilijke schoolparcoursen het welzijn van kinderen en jongeren sterk aantasten en omdat veel scholieren niet meer geloven in de toekomst of een negatief toekomstperspectief hebben. En als er wat schort aan de jeugd, loopt er vandaag iets mis met de hele samenleving. Maar ook morgen: er niet in slagen om ongelijkheden te verminderen en kinderen te beschermen tegen de gevolgen van armoede en sociale uitsluiting, is ontegensprekelijk een van de meest kostbare fouten die onze samenleving kan maken.

En toch is er hoop. Internationale vergelijkingen laten zien dat onderwijs de sociale ongelijkheid niet per se hoeft te versterken of in stand te houden. Sommige landen slagen er wel in om iedereen gelijke kansen te geven. Het beleid heeft wel degelijk veel impact op de situatie van kwetsbare kinderen. Bovendien zijn er over het hele land goede initiatieven en voorbeelden van hoe het anders kan. Daar kunnen we dus aan werken. Er is wel haast bij. Kinderen hebben maar één kans om optimaal te ontwikkelen. En hoe vroeger we investeren in 'menselijk kapitaal', hoe hoger het rendement. Alle latere tussenkomsten zijn duurder en minder efficiënt.¹⁴

© UNICEF België

Succesfactoren voor schoolsystemen die internationaal goed scoren

Het PISA-onderzoek van de OESO vergelijkt internationaal de prestaties en de ongelijkheid in verschillende schoolsystemen. Daaruit blijkt dat goede scores vooral te maken hebben met het onderwijssysteem, de leerlingenbevolking, eigenschappen van het leerkrachtenteam en de leerprocessen. Wat vooral opvalt, is de mix van de succeselementen. De best presterende schoolsystemen zetten in op vier essentiële factoren:

1. De hoge kwaliteit van de mensen die leerkracht kunnen worden. Selectieve toetreding tot het beroep, goed loon, kiezen voor kwaliteit in plaats van kwantiteit, goed imago van de job in de samenleving.
2. Onderwijspraktijken verbeteren op het terrein: praktische vaardigheden in de basisvorming, tutoring voor nieuwe leerkrachten, coaching op school om alle leerkrachten te helpen, directeurs als pedagogische leaders, ervaringsuitwisseling tussen leerkrachten en scholengroepen, ook qua mobiliteit, financieringsfondsen voor onderwijsvernieuwing.
3. Inzetten op kwaliteitsvolle directieteam: pedagogische vaardigheden voor de coaching van volwassenen, ontwikkeling van leadership (pedagogisch en veranderingsmanagement), voorrang aan de pedagogische in plaats van aan de administratieve rol (kwaliteitsvolle dienstverlening), proactief beheer van een reservepool met kandidaten.
4. Inzetten op het slagen van elke leerling om de globale prestatie te verbeteren. Kwaliteitsvol technisch en professioneel onderwijs ontwikkelen zodat het geen doorverwijsrichtingen worden.¹⁵

¹³ UNICEF, *State of worlds' children 2012. Children in an urban world*. Gebaseerd op cijfers van het IMF

¹⁴ UNICEF Innocenti Research Centre: Report Card 8, *De transitie naar kinderopvang en onderwijs. Een boordtabel over kinderopvang en onderwijs voor kinderen jonger dan 6 jaar in rijke landen*.

¹⁵ Mc Kinsey, *How the world's best-performing school systems come out on top*. September 2007 (http://mckinseysociety.com/downloads/reports/Education/Worlds_School_Systems_Final.pdf)

**Iedereen gelijke kansen
op school?
Dat denken kinderen en
jongeren ervan**

Leerkrachten

*"Wat voor mij de ideale school is? Een school met heel gemotiveerde leerkrachten, dat is het belangrijkste."*¹⁶

De leerkracht is de meest zichtbare schakel in het complexe onderwijssysteem. Het belang dat kinderen en jongeren hechten aan de relatie met hun leerkracht is dan ook geen verrassing.

*"Het is op school dat je zin moet krijgen om iets te doen. En die goesting moet je van de leerkracht krijgen."*¹⁷

Of jongeren kansen krijgen, heeft in hun ogen veel te maken met de leerkracht die voor de klas staat. Leerkrachten spelen een cruciale rol om jonge mensen te helpen hun talenten te ontwikkelen, hun potentieel te realiseren en tegelijk ook kennis en vaardigheden te helpen verwerven die ze nodig hebben als burgers en als toekomstige werknemers. De jongeren zijn het erover eens dat leerkrachten en directie het belangrijkste zijn om een goede school te hebben. Want heel veel hangt af van de persoon en van zijn visie.

In hun verhalen bevestigen kinderen en jongeren dat veel leerkrachten prima werk leveren, ook voor een uitdagend leerlingenpubliek. Kinderen en jongeren praten graag over die leerkrachten waar het – tussen alle moeilijkheden door – mee klikt: **die vertrouwensfiguren maken soms echt het verschil in hun leven.** Kinderen en jongeren spreken er met veel respect en warmte over.

"Door alle bullshit met medeleerlingen groeide ik wel dichter toe naar enkele leerkrachten. Een van die leerkrachten ga ik soms nog opzoeken. Hij zit zelfs op mijn Facebook. Ik was de enige die interesse toonde in zijn lessen, en hij nam de tijd voor mijn persoonlijk verhaal. Een school, da's niet alleen om te leren, da's ook om u te ondersteunen, hé."

"Een leerkracht bouw heeft veel geholpen. Die kom ik nog dikwijls tegen. Hij kent mijn naam nog en vraagt dan ga va? Hij heeft me veel steun gegeven. Hij luisterde als ik met iets zat. Als ik geen eten had 's middags, dan ging hij een broodje halen. Hij zette me 's avonds thuis af als ik ambras had. Dat gebeurde vaak. Vroeger was ik een vechtersbaas. Als het kerstmarkt is of opendeurdag, dan ga ik nog goeiedag zeggen."

"Er was echt wel een goeie leerlingenbegeleider. Als ik voorbij zijn lokaal kwam, zei die 'Kom maar binnen, kom met mij praten'. Die kende mij."

"Ik ben altijd naar dezelfde school gegaan. De leerkrachten daar zijn als vrienden voor ons. Ze helpen ons echt, en de directeur is ook echt super: die geeft kansen aan iedereen."

Het gaat om leerkrachten die er voor de leerlingen zijn, die geloven in de jongeren en dat ook tonen, die de eigenheid van elk kind erkennen, motiveren en positief bekrachtigen.

"Iemand met wie je kunt praten als je problemen hebt. Die ziet als je niet goed mee bent en dan extra energie in jou steekt. Die je begrijpt, je verstaat, je thuissituatie kent en echt met ons inzit. Iemand die je even gerust laat als je het moeilijk hebt."

Deze positieve kijk op wie de leerling is, is bijzonder belangrijk voor elk kind. Voor kinderen en jongeren met een gekwetste binnenkant en een laag gevoel van eigenwaarde, zoals kinderen en jongeren die opgroeien in armoede, is dat nog belangrijker. Het vertrouwen van een positieve relatie met een leerkracht kan helend werken en een echte hefboom zijn om te bouwen aan zelfvertrouwen, motivatie en zelfs leerprestaties. Jongeren vertellen over leerkrachten die respectvol en motiverend omgaan met wie ze 'zijn', en niet alleen met wat ze wel of niet kunnen en hoe ze zich gedragen.

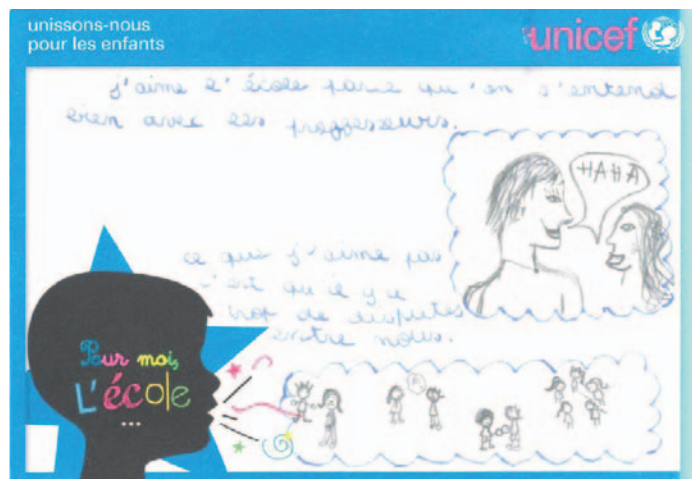
"Leerkrachten moeten leerlingen veel helpen om te slagen in hun studies. Dat is belangrijk voor het hele leven van een scholier."

"Ik heb meer geleerd in één jaar werkleren dan in zes jaar school. Dat komt omdat ze in deze opleiding hun tijd pakken: ze kijken waar je goed en slecht in bent en trekken meer tijd uit voor je slechtere punten. Ze kijken naar de mensen, wat je kunt bereiken en daar houden ze rekening mee."

Toch zijn er ook veel verhalen over stoeve, moeilijke relaties. Relaties met een gebrek aan respect, begrip en communicatie. Veel verhalen van de jongeren wijzen op **een kloof tussen hun leefwereld en die van de leerkrachten.** Veel leerkrachten lijken zich niet te kunnen voorstellen in welke situatie de jongeren opgroeien. Ze lijken niet vertrouwd te zijn met de realiteit van de dagelijkse overlevingsstress in veel gezinnen, waardoor het voor leerlingen die in armoede leven moeilijk is om te voldoen aan de verwachtingen van de school. Gezinnen in armoede moeten het vaak doen met een kleine ongezonde woning waar geen plaats is om rustig te studeren en geen geld voor een computer met internetverbinding. Als één op de vijf kinderen in België opgroeit in armoede, heeft dat ook invloed op school.

"Leerkrachten vandaag leven te fel in hun eigen wereld. Ze weten niet hoe zwaar het is tegenwoordig."

"Ik hou van school omdat we goed overeenkomen met de leerkrachten. Wat ik minder vind, is dat we veel ruzien."

De jongeren beschrijven die leerkrachten als 'van de hogere klasse'. Daarom begrijpen ze de leerlingen minder goed en geven ze sneller sancties.

"Er is bij ons inderdaad een grote kloof is tussen jongeren en school."

"Bij ons is de kloof niet meer zo groot. Er is sinds kort een verplichte klasactiviteit per jaar. Dat houdt in dat leerlingen hun titularis beter leren kennen door samen wat tijd door te brengen. Ook is de sfeer fors verbeterd door de directiewissel. Vroeger was er een directie waar de leerlingen zich niet verbonden mee voelden en waar ze geen communicatie mee hadden. De leerlingen zijn nu ook meer geneigd om met hem te gaan praten omdat we hem beter kennen."

"In het bso zitten er veel allochtone jongeren omdat ze gedragsproblemen hebben. Die zijn het gevolg van problemen thuis die ze dan op school afreageren. Het is moeilijk als je ouders geen Nederlands spreken of nieuw zijn in het land. Dat zorgt voor problemen en stress. Ook problemen op straat, met de politie of met GAS-boetes zorgen voor stress. Leerkrachten begrijpen dat niet."

Een echte dialoog tussen leerkracht en leerlingen is er nauwelijks of niet. Kinderen en jongeren halen daarvoor evident **tijdgebrek** aan, en ook de **steun van de directie** blijkt een belangrijk element te zijn. Kinderen en jongeren maken ook de link met de **lerarenopleiding**.

"De leerkrachten moeten tijd kunnen uittrekken voor u. Bij mij hadden ze hun handen vol om de klas in de hand te houden. Dat waren echte varkens: lawaai maken, roepen, rondlopen, met elkaar babbelen, dingen op de muur schrijven, met pinnen en vijzen gooien. Als de leerkracht niet ingreep, bleven ze voortdoen. Ik heb nooit problemen gehad met mijn leerkrachten omdat ik een stille en brave was. Maar ze hadden geen tijd om iets extra uit te leggen aan mij omdat ze hun handen al vol hadden."

"Ik vind dat sommige leerkrachten niet goed les geven. In toetsen vragen ze soms dingen die we nooit geleerd hebben. En de lessen zijn niet echt leuk. Ik bedoel: als er wat meer animatie in zat, dan zouden we veel sneller leren. Veel lessen zijn totaal overbodig. Ze zouden toekomstige leerkrachten beter de stiel moeten leren, dat ze wat vriendelijker zouden zijn voor ons."

De omstandigheden waarin de leerkracht moet lesgeven, zijn heel belangrijk en laten soms te wensen over. Het jeugd(welzijns)werk werkt met dezelfde kinderen en jongeren, en toch kan het

verschil bijna niet groter zijn. Jeugdwerkers werken met kleine groepen, in teamverband. Ze krijgen regelmatig revisie of vorming. Leerkrachten staan er alleen voor en van mentoring door meer ervaren collega's is er amper sprake. De druk van het schoolsysteem en van de eindtermen is enorm. Veel leerkrachten staan te weinig voorbereid voor de klas die al snel de stempel 'moeilijk' opgeplakt krijgt. En aan naschoolse vorming voor leerkrachten wordt niet meer dan anderhalve dag per schooljaar besteed.

Naast de leerlingen, lijden ook leerkrachten zelf onder de gevolgen van te weinig investeren in de maatschappelijke opleiding en de permanente ondersteuning op de werkvloer. Leerkrachten en jongeren zijn niet gebaat met meer stress, burn-out, uitval en escalerende conflicten op school.

"Ik ga volgend jaar leercontract doen want euh... Ze hebben mij eigenlijk buitengesloten omdat ik veel te druk ben." - "Daar kun je niet aan doen want je hebt ADHD en daar kunnen sommige leerkrachten niet mee om. Dat is ook ons probleem. Ze kunnen niet omgaan met bepaalde situaties van leerlingen. En daardoor lopen de leerkrachten te stressen omdat ze ook problemen hebben en dat reageren ze af op ons."

Jongeren hebben zeker ook oog voor de moeilijke omstandigheden waarin de leerkrachten moeten werken.

"Er zijn geen goede of slechte leerlingen. Er zijn alleen goede of slechte leerkrachten, dat geloof ik tenminste. Jammer genoeg is het beroep ondergewaardeerd, al is het maar door de financiële omstandigheden, de werkomstandigheden, de voortdurende werkdruk. Als er iets is dat we zouden moeten veranderen, dan zijn dat de werkomstandigheden van de leerkrachten. Dat gaat de rest ook verbeteren." ¹⁸

"Leerkrachten moeten beter betaald worden. Maar ze zouden dan ook meer gecontroleerd moeten worden. Want het zijn zij toch die de toekomst maken."

"Leerkrachten hebben het heel druk en raken snel gefrustreerd. Ze werken dat uit op de jongeren en roepen, dreigen sneller."

"Er zou ook een CLB moeten zijn voor leerkrachten. De jongeren zien dat zij ook problemen hebben. Ze hebben bijvoorbeeld veel vooroordelen."

De jongeren vertellen wel eens hoe moeilijk leerkrachten het soms hebben om met hun klas om te gaan. Een wc-pot in brand steken, vechtpartijen en propjes gooien zijn geen uitzonderingen. Het verwondert ze wel dat dat telkens bij hetzelfde type leerkrachten gebeurt. Hun beschrijving komt neer op een leerkracht die niet echt interesse toont voor hen en niet 'sterk' genoeg is om ze de baas te kunnen. Het zijn leerkrachten die weinig respect afdwingen. Ze zijn ofwel te soft, ofwel overdreven streng, waardoor de leerlingen zich uitgedaagd voelen. Een strafstudie meer of minder maakt het verschil dan niet, lachen ze.

"Omdat de klassen te groot zijn, hebben de leerkrachten minder tijd en kunnen ze leerlingen met persoonlijke problemen minder aangepast ondersteunen. Dat is een serieus probleem waar veel te weinig rekening mee gehouden wordt."

"Leerkrachten hebben het moeilijk. Ze krijgen vaak geen respect meer en het is soms een sport om ze te plagen. Alleen verbaast het me, dat er altijd toch ook leerkrachten zijn die wel het respect krijgen dat ze verdienen. Die leerkrachten behandelen ons met respect. Ze schrijven ons niet onmiddellijk af, maar geloven in ons."

"De leerkrachten reageren vaak verkeerd. Ze worden kwaad en straffen de gasten. Waardoor het eigenlijk een spel wordt. Leerkrachten kwaad krijgen is vaak grappig. De leerkrachten zouden zich niet op stang mogen laten jagen en de gasten moeten meenemen in het vak. Ze begeistere. Al is het maar door leuke dingen in te lassen, die aansluiten bij onze interesses. We zouden wel meedoen. En de techniek blijft hetzelfde. We hebben zo één leerkracht waarvoor iedereen respect heeft."

"Eigenlijk zouden leerkrachten beter betaald moeten worden. Dat het beroep wat aantrekkelijker wordt. Het is normaal dat niemand zin heeft om te gaan werken in scholen die half bouwvallig zijn. Dan geven ze liever privélessen waar ze meer geld mee kunnen verdienen."

Kinderen en jongeren erkennen dus ook dat hun **eigen gedrag** een rol speelt in de moeilijke relatie met leerkrachten. Daarnaast zijn er toch opmerkelijk veel verhalen te horen waarin het **Pygmalioneffect**¹⁹ doorklinkt. De self-fulfilling prophecy van bewuste

of onbewuste vooroordelen en stigmatisering in de relatie tussen leerkracht en leerling heeft onmiskenbaar invloed op de leerprestaties, het gedrag en de motivatie van de leerling.

"Als je elke keer opnieuw hoort dat je het niet goed genoeg doet, vermindert je zelfvertrouwen en heb je geen zin meer om nog je best te doen op school."

*"En met het getuigschrift basisonderwijs? Hoe loopt dat? Heb je dat al?"
"Nee, dat heb ik niet. Ik heb een papier gekregen waarop staat dat ik naar het aso kon gaan, maar daar ben ik niet naartoe gegaan. Ik ben hier in het buso gebleven."*

"We doen de test en denken dan: 'Nee, dat lukt toch niet.' Dat is een angst. En ja, soms zouden we ons gewoon moeten smijten, maar soms zijn we ook gewoon bang om te verzuipen."

¹⁶ Le collectif Marguerite

¹⁷ Idem

¹⁸ Idem

¹⁹ In 1968 publiceerden de onderzoekers Robert Rosenthal en Lenore Jacobson het werk 'Pygmalion op school'. Daarin bewijzen ze op basis van onderzoeksmateriaal dat vooroordelen van een leerkracht onbewust invloed hebben op de intellectuele prestaties van zijn leerlingen. Ze stelden duidelijk vast dat de verwachtingen van iemand over het gedrag van iemand anders kunnen leiden tot een self-fulfilling prophecy. Het effect speelt in twee richtingen: de leerkracht verandert zijn eigen oordeel en houding tegenover de leerling, maar ook de leerling vertaalt de kijk van de leerkracht naar zijn eigen gedrag, en gaat daardoor meer of minder sterk presteren.

Houding van leerkrachten

Kinderen en jongeren hebben nogal wat verhalen over onduidelijke opdrachten, verouderde lesmethodes, gevoelens van machtsmisbruik, onbegrip. Sommige leerkrachten geven de indruk dat ze zelf niet meer gemotiveerd zijn en dat ze leerlingen kleineren. Dat heeft een negatieve invloed op de motivatie van die leerlingen. Er zijn verhalen van kinderen en jongeren die het gevoel hebben dat de leerkracht zich niets van ze aantrekt – of ze het nu goed doen of niet. Cruciaal voor de kinderen en jongeren is **wederzijds respect en vertrouwen**. Dat moet van twee kanten komen, anders verzuurt de relatie al snel. De twee partijen delen geen positieve ervaringen met elkaar, zitten in een negatieve spiraal, wat de schoolresultaten, de sfeer in de klas en de motivatie naar omlaag haalt.

"Ik krijg heel vaak negatieve kritiek. Ze zeggen dan dat ik onrespectvol ben. Daar word ik pas echt onrespectvol van."

"Als de leerkrachten in fout zijn, durven ze dat niet toe te geven. Er wordt dan ook altijd de kant van de leerkrachten gekozen. Net als die keer dat een leerkracht met een map op mijn kop sloeg."

"Sommige leerkrachten gaan onrespectvol met ons om, maken ons belachelijk bij de anderen."

"Een leerkracht mag me toch niet dom noemen?"

"Na de vakantie kwam Jeroen op school. Zijn klastitularis had een foto van het graffiti-project in de krant zien staan en had hem herkend. Ze vertelde voor heel de klas: 'Jeroen, ik heb je in de krant zien staan. Wat een leuk project. Tot dat je daar initiatief neemt, je bent toch niet zo'n leegloper als ik dacht'. Jeroen was daar helemaal overtuigd van. Hij vindt dat een leerkracht niet het recht heeft om dat te doen. Hoe kunnen ze van ons vragen om respect voor hen op te brengen, als ze het zelf niet doen?"

"Het gros van de tijd had ik leerkrachten die er zich geen bal van aantrokken. Die kwamen gewoon hun uren kloppen. Maar er waren er ook die er alles aan deden om ervoor te zorgen dat we zouden slagen."

"Waarom je een slechte leerkracht herkent? Als je iets niet begrijpt en je zegt: 'Die oefening versta ik niet', dan antwoordt die: 'Laat maar, dat's niet erg.'"

"Neen aan leerkrachten en opvoeders die roepen!"

"Het is niet leuk als de juf roept. Dan luisteren wij minder."

"Met welke leerkracht ik het moeilijk heb? Iemand die alleen maar strikt zijn lesplan volgt, snel kwaad wordt, geen tweede kans geeft en die als er iets gebeurt in de les daar de volgende les nog over doorzeurt."

"De leerkrachten zijn gemeen en beginnen altijd te dreigen."

"In de lagere school had ik altijd goede punten. Ik deed flink mijn best. Op het oudercontact zegden ze dat ik lomp was en er niks van bakte. Dat is heel zwaar voor een klein manneke om dat te horen, dat je lomp bent."

"De commentaren van sommige leerkrachten: ik hou daar niet van."

"Vertrouwen en geloof in de leerlingen, dat kost toch geen geld?"

Leerlingen vinden dat er veel **gefocust wordt op hun gedrag**. Dat zou meespelen bij de evaluaties. Soms neemt dat wel grote proporties aan:

Gert is 18 en zit in het vijfde jaar van de sportafdeling. Hij vertelt over zijn problemen sinds hij op school een contract heeft lopen. Hij heeft ADHD en is snel afgeleid in de les, praat met klasgenoten en is betrapt op roken op de speelplaats. Hij begrijpt dat hij een contract kreeg, en wil zijn uiterste best doen om zich te voegen naar de normen en wensen van de school. Alleen lukt dat niet altijd even goed. Hij heeft twaalf werkpunten waaraan hij elke les moet werken. Dat vindt hij te veel. Elke les doet hij zijn best om mee te werken en op te letten. Dat vraagt zoveel energie dat hij geen aandacht meer over heeft voor andere puntjes. Hij weet niet echt hoe hij met die situatie om moet. Volgens hem is het absurd om aan twaalf punten tegelijk te werken: dat kun je toch van niemand vragen? Zijn grootste angst is dat ze hem van school sturen. Hij weet niet waar hij dan naartoe moet, want hij wil graag sport blijven volgen. Zijn idee om dat op te lossen, was een plan maken waarin hij op maar een paar puntjes moet letten. Zo is het haalbaar en vatbaar. Een vertrouwensleerkracht die hij echt vertrouwt, zou hem daarmee kunnen helpen. Maar zijn klastitularis vertrouwt hij niet. "Zij is bevooroordeeld en geeft me geen kans", zegt hij. Hij heeft het gevoel dat ze het op hem gemunt hebben. "Ik word gewoon als voorbeeld gebruikt voor de rest", zegt hij geslagen. Door de hele situatie wordt hij wat neerslachtig en gaat hij minder graag naar school.

Als het niet klikt met de leerkracht die maar blijft klagen over tekortkomingen zonder de goede dingen te zien, krijgen jongeren het gevoel dat de school – of zelfs de hele samenleving – niets voor hen is. Om zich goed te ontwikkelen, hebben kinderen en jongeren veilige hechting nodig met hun naaste omgeving. En om iets te hebben aan de school is het nodig dat kinderen en jongeren zich **veilig** voelen bij de leerkracht en zich **aanvaard** voelen.

"Fijn dat er meer bewakers zijn om diefstal tegen te gaan. Sommige oudere leerlingen lachen ons uit. Ik zou graag zien dat dat ophoudt."

"Ik voel me beschermd, ook al doen die gasten van het vierde grof tegen mij."

"In de klas voel ik me veilig."

"Leerkrachten zouden de klassen niet mogen vergelijken."

"Kinderen moeten eerlijk en gelijk behandeld worden."

"De juf mag ons complimenten geven als we flink zijn."

"Leerkrachten mogen geen vertrouwelijke informatie van jongeren doorvertellen."

"Ik zou willen dat kinderen meer respect hadden."

"Ik vind het niet leuk dat er op school gestolen wordt. En dat er vervelende mensen zijn die anderen niet laten uitspreken."

"Ik heb het gevoel dat ik op school wat buiten de klas val. Soms heb ik 's morgens geen zin om op te staan en naar school te gaan."

"Er zijn veel leerkrachten die daar geen rekening mee houden: als we les hebben en er zit één lastige leerling in de klas, dan wordt de hele klas gestraft. Ik vind dat ze alleen de boosdoener moeten aanpakken."

Jongeren vertellen er ook bij dat ze voor straf geschorst werden van de buitenschoolse activiteiten, wat ze erg jammer vinden. Het gaat om een collectieve straf: een hele groep Turkse jongens werd gestraft voor iets dat maar twee jongens gedaan hadden. De rest kreeg straf voor

'medeplichtigheid' of 'niet ingrijpen'. De jongeren voelen zich daardoor geïsoleerd, hebben het gevoel dat ze altijd gestraft worden ook al doen ze niets. In één brief stond zelfs letterlijk dat de jongere beleefd gebleven was maar dat dat 'alleen maar schijn' was.

De jongeren verwachten veel positiefs van sociaal-emotionele ontwikkeling. De school moet stimuleren dat leerlingen zich goed voelen op school. Door meer positieve bekrachtiging zouden de leerlingen met meer plezier naar school gaan.

"Ideaal is als het vertrouwen van twee kanten komt. Elkaar ook buiten de schoolmuren leren kennen. Een leerkracht kan het verschil maken door de ondersteuning, door de extra tijd die hij erin wil steken."

Naast punten voor toetsen hebben leerlingen ook de indruk dat ze geëvalueerd of 'afgerekend' worden op hun gedrag. Ze voelen vooroordelen doorwegen. Veel allochtone leerlingen merken een ongelijke behandeling naargelang hun nationaliteit.

Dat weegt zwaar door. De grote meerderheid ervaart **stigmatisering** omdat er nog altijd veel vooroordelen zijn. Ze voelen zich gediscrimineerd op school, niet gehoord en ongelijk behandeld tegenover de autochtone leerlingen. De school focust veel op wat er verkeerd loopt. En als de jongeren proberen op te komen voor hun rechten, dan worden ze gestraft.

"In de klas heb je twee groepen jongeren: de brave en de stoute. De stoute mogen minder en worden geïsoleerd. Als de brave eens betrapt worden met hun gsm krijgen ze minder op hun kop dan wij."

"Bij ons op school: je begint in het eerste met heel veel allochtonen en daarna als je hoger gaat in de jaren, krijg je altijd maar minder allochtonen. Misschien werken zij ook minder? En toch. Je hebt Nederlandstaligen en allochtonen. De Nederlandstalige heeft zes buizen en de leerkracht zegt dan: 'Ja, het is goed. Je krijgt hulp en ondersteuning en dan kun je wel doorgaan naar volgend jaar.' En ze laten hem door. Bij de allochtoon zeggen ze gewoon: 'Nee nee, je gaat dat niet kunnen. Ga maar naar het tso.'"

"Marie en Abdel hebben allebei 4 op 10. Tegen Marie zegt de leerkracht: 'Ge kunt da, ge kunt da, ge kunt da. Komaan, volgende keer beter. Je kan dat aan.' En dan zegt hij: 'Ja Abdel... tss... voor jou ziet het er niet goed uit.'"

"Meer spelen. Leerkrachten die glimlachen."

"Soms hebben ze een compleet verkeerd beeld van een leerling. Vrienden van mij wilden apotheker worden. Die kregen te horen: 'Nee, die studies duren te lang.' Het waren nog meisjes ook. Dus zeiden ze: 'Je ouders gaan je nooit naar de unief laten gaan. Zeker met jullie islamachtergrond. Doe iets van één jaar, dan heb je tenminste een diploma.'"

"Na een incident op school voel ik me geïsoleerd als Turk. Ik heb het gevoel dat er vooral naar mijn afkomst en niet naar mijn persoon gekeken wordt, vooral in negatieve situaties."

"Als een autochtoon geblesseerd is en niet mee kan doen met de les lichamelijke opvoeding, krijgt die begrip en steun van de leerkrachten. Bij de allochtonen is er dan veel minder begrip of ondersteuning. In tegendeel: het heeft een negatief effect op hun schoolresultaten."

De jongeren merken op dat er geen gelijke behandeling kan zijn zolang discriminatie blijft bestaan. Allochtone jongeren merken op dat ze niet even ver komen als hun autochtone medestudenten of vrienden.

Sommige jongeren vinden het een goed idee om meer allochtone leerkrachten in te schakelen. In hun visie begrijpen die beter de problemen van de jongeren want ze hebben zelf ook die problemen meegemaakt. Maar ze merken op dat veel allochtone jongeren naar bso gaan, en dan is het dus moeilijk om leerkracht te worden. Bovendien mogen moslimvrouwen in sommige steden hun hoofddoek niet aanhouden als ze les geven.

Anderen vinden dan weer niet dat allochtone leerkrachten per se beter zouden zijn.

"Een leerkracht is een leerkracht. Het maakt niet uit of ze autochtoon zijn, ze moeten vooral goed zijn. En het is niet de bedoeling om aparte scholen voor allochtonen te maken."

Wie de ideale leerkracht is voor kinderen en jongeren?

"Iemand die een tweede kans kan geven en die niet alles serieus opvat. Die niet altijd strikt zijn lessen volgt, maar ook wat tijd vrij maakt voor andere dingen. Iemand bij wie je terecht kunt met je problemen."

"Iemand met wie je kunt praten, die je als dat nodig is extra aandacht geeft, en bij wie je bijscholing kunt volgen."

"Iemand die de lessen plezierig maakt, niet altijd hetzelfde geeft. Iemand die rustig is en ons niet behandelt als kinderen."

"Iemand bij wie we ons gedachten mogen zeggen."

"Een leerkracht bij wie we zelf mee mogen beslissen."

"Iemand waar je ook eens mag lachen en waar je over jezelf kunt vertellen."

"Iemand die niet roept, die luistert naar de leerlingen en respect toont."

"Iemand met wie je kunt praten als je problemen hebt. Die ziet als je niet goed mee bent en dan extra energie in je steekt. Die je begrijpt, je verstaat, je thuissituatie kent en echt met ons in zit. Iemand die je even gerust laat als je het moeilijk hebt."

"Iemand die rustig blijft, niet begint te roepen, niet meteen dreigt met nota's en straf."

"Iemand die meer naar onze interesses werkt, bij wie we niet altijd op ons stoeltje moeten zitten, maar die ons de dingen echt zelf laat ontdekken. Iemand die een vraag kan stellen, zelfs als hij die al tienduizend keer gesteld heeft. Tot we het echt verstaan."

Hun ideale leerkracht is een leerkracht die hen respecteert. Een leerkracht die snapt dat ze niet graag naar school gaan, maar die toch zijn best doet om een leuk verhaal te brengen. Leerkrachten moeten niet alles toelaten, maar kwaad worden voor het kleinste dingetje helpt niet. De school zou veel leuker zijn als alles nog wat praktischer was. Nu moet je veel leren waarmee je later toch niets bent. Ze verwachten ook dat je de hele dag aandachtig bent, maar dat is verdomd lang. Hoe moet je dat doen als het niet boeiend is? Hun conclusie: "De ideale leerkracht is een 'chille' leerkracht die ons iets leert op een boeiende manier." Ze willen dingen leren die ze buiten de schoolmuren kunnen gebruiken.

De jongeren concluderen dat de sleutel bij de leerkrachten ligt. Daarom stelde één groep een schoolreglement op voor leerkrachten:

1. Iedereen verdient een individuele benadering. Wees je bewust van je eigen vooroordelen als je jongeren als groep benadert en behandelt. Behandel iedereen gelijk.
2. Creativiteit is goed voor je relatie met leerlingen. Probeer ook plezier te vinden in je werk.
3. Geef leerlingen alle studiebegeleiding die ze nodig hebben. Jongeren vertellen dat ze regelmatig om bijlessen vragen en dat dat geweigerd wordt.
4. Zorg dat je ervaring hebt met jongeren vóór je in de klas gaat staan. Dan ontdek je vanzelf of lesgeven echt iets voor jou is en of jongeren wel je ding zijn. Sta als leerkracht ook open voor ontmoeting.
5. Gelijkheid!

Ondersteuning van leerkrachten

Ook de directie is erg belangrijk op school: zij moet ingrijpen als leerkrachten fouten maken, ze bijsturen en het goede voorbeeld tonen.

"Veel allochtonen kiezen automatisch voor bso. Onze directeur nam de enige twee allochtone jongeren die Latijn studeren apart om ze aan te moedigen om vol te houden. Hij vertelde ze hoe belangrijk hij dat vindt. Die gasten voelen zich nu gesteund door hun directeur."

Een tekort aan leerkrachten of lange afwezigheden door het grote verloop van leerkrachten in grootsteden zijn niet bevorderlijk voor het leerproces. Voor leerlingen is dat bijzonder frustrerend, vooral omdat dat zelden zonder gevolgen blijft voor de leerlingen.

"Ik wil meer juffen of meesters in de klas."

"Bij ons was er een tekort aan leerkrachten. Er was één leerkracht voor het derde, het vierde,... Euh, wacht: het vierde, het vijfde en zesde leerjaar. En één voor 't eerste, tweede en 't derde."

"Onze leerkracht was vier of vijf maand afwezig. In onze mappen deden we de oefeningen die we konden doen, de andere deden we niet. Toen kwam er een vervangster. Ik vind dat dat moet stoppen, zoiets: als de leerkracht er niet is, dan laat hij dat weten. Dan kan de directrice iets doen, een oplossing vinden. Nu ga ik naar een school waar ze me weer op niveau gaan krijgen, het niveau van het vierde dat ik dus niet gedaan heb."

"Ze is moeten blijven zitten. Ze baalt natuurlijk. Ze voelt zich gekwetst, gelooft niet meer in haar kunnen.... Dat is heel erg. Op haar leeftijd is het heel erg om niet meer in jezelf te geloven."

CLB

De jongeren vinden dat het CLB ze niet goed begeleidt of adviseert. Ze hebben het gevoel dat er meer gevraagd wordt naar hun thuissituatie en hun sociale achtergrond. Het advies komt niet altijd overeen met hun probleem op school.

"Het CLB vertrouw ik niet. Ik zie het als het verlengde van de leerkrachten."

Ook de relatie met andere mensen op school bepaalt de sfeer en het welbevinden. Zo zijn er klachten over het ongekwalificeerde personeel in de naschoolse opvang. Die mensen weten vaak niet hoe ze gepast moeten reageren en dat zorgt voor spanningen met de leerlingen.

"Ik hou niet van de mevrouw van de nabewaking: op een dag heeft ze me staan uitschelden."

"Ik zou graag meer omkadering willen op de middag en om 4 uur."

"Ik hou niet van de toezichters. Soms voel ik me slecht als ik onder mijn voeten krijg."

"Soms beledigen toezichters ons en zeggen ze dat we een bende ezels zijn."

"We willen meer toezichters."

"Ik vind het niet leuk om gestraft te worden in de speeltijd en dat we tegen de muur moeten blijven staan, want ik vind dat iedereen zich moet kunnen uitleven en plezier maken buiten de les."

Fijn leer- en leefklimaat

Leerkrachten en de ondersteuning die ze krijgen, hebben dus een grote invloed op het leer- en leefklimaat op school. Ook andere factoren zijn bepalend voor dat klimaat. Het is belangrijk dat we daarop ingaan, want 15 procent van de Belgische kinderen voelt zich uitgesproken niet goed op school.²⁰

ECOLES: [Endroit Commun Où Les Enfants Souffrent](#)

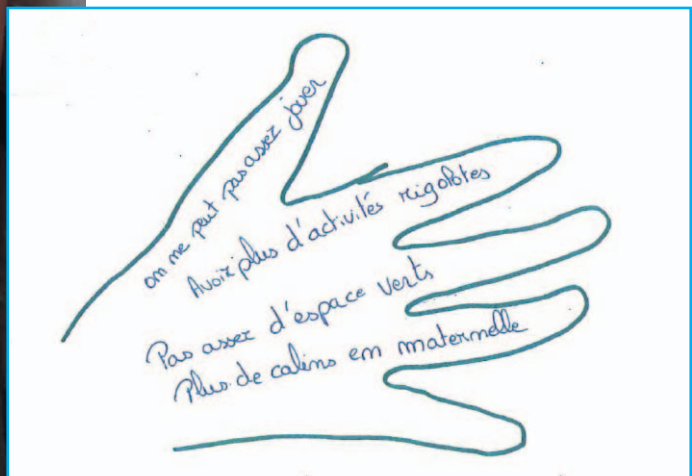
SCHOOL: [Stomme Club Houdt Ons Onmetelijk Lusteloos](#)

Schoolervaringen zijn belangrijk in het leven van jonge mensen en beïnvloeden de ontwikkeling van je zelfvertrouwen, je zelfbeeld, je gedrag en dus ook je leerprestaties. Die ontwikkeling heeft een weerslag op je tevredenheid over je eigen leven.

Positieve schoolervaringen zijn een bron van welbevinden. Voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren is dat extra belangrijk. Kinderen die niet graag naar school gaan, lopen meer risico op schoolmoeheid, schooluitval en een negatief zelfbeeld.

Werken aan de factoren die het welbevinden van scholieren beïnvloeden, verhoogt ook de gelijke kansen op school. Dat bewijst ook de evaluatie van het GOK-decreet (over gelijke onderwijskansen): Scholen waar meer dan 10 procent van de kinderen het thuis wat moeilijker hebben – bijvoorbeeld doordat hun ouders niet gestudeerd hebben of geen Nederlands spreken – krijgen extra geld om extra leerkrachten aan te werven. Die scholen kunnen dan kiezen waar ze die extra leerkrachten voor inzetten: voor taal, voor cognitieve of voor socio-emotionele ontwikkeling. Dat laatste betekent: ervoor zorgen dat leerlingen zich goed voelen op school. Scholen die inzetten op dat welbevinden, zien tegelijk de taal en de cognitieve aspecten verbeteren.

"We mogen niet genoeg spelen. Meer leuke activiteiten. Meer groen. Meer knuffelen in de kleuterklasjes."

Talenten ervaren en laten zien

Verschillende scholen hebben projecten om het zelfbeeld van jongeren op te krikken door ze positief te laten ervaren dat ze zelf talenten hebben. Dat motiveert om bij te leren en voorkomt schoolmoeheid.

Het Project 'Schouwing' van Instituut Annees-sens-Funck in Brussel. Leerlingen Mechanica en Garage nodigen hun ouders, familie en buurtbewoners uit om hun auto, motor of fiets op school te laten controleren op gebreken en veiligheid. Daardoor worden ouders meer betrokken bij de school. De leerlingen leggen contacten met de buurtbewoners en worden gestimuleerd om verantwoordelijkheid te nemen. Het verdiende geld gebruiken ze voor stages en om hun werkplaats uit te bouwen. Samen met de afdeling Verkoop en Kantoor zetten ze een mini-onderneming op, waarin alle aspecten van ondernemen aan bod komen.²¹

Vrienden

Vrienden zijn nog altijd de belangrijkste factor waardoor kinderen zich goed voelen op school.

"Ik ga graag naar school om met mijn vrienden te spelen."

"Mijn vrienden op school vind ik erg belangrijk."

"Mijn school is tof omdat ik er vriendinnetjes maak."

Sfeer in de klas en op school

Ook het contact met leerkrachten en directie is bepalend voor een goede schoolsfeer. Hun houding blijft doorslaggevend voor het gevoel van welbevinden in en buiten de klas.

"Leerkrachten luisteren wel naar ons, maar ze doen niet veel om ons te helpen. Dat komt doordat ze de problemen en de thuissituatie van de jongeren niet kennen, laat staan begrijpen. Dat zorgt voor moeilijke communicatie, en dus voor een slechte sfeer. En dat leidt dan weer tot slechte opvolging van de leerlingen."

Een leerkracht moet naast lesgeven ook de leerlingen inspireren en er voor hen zijn. Kinderen en jongeren appreciëren het als ze er bij betrokken worden en hun zegje kunnen doen.

"Er is een leerlingenraad en daar mag je zeggen wat je voor de school wilt."

"Ik wil meer inspraak want de leerkrachten spelen te veel de baas."

Actief kunnen participeren heeft een positieve invloed op de beleving van het schoolklimaat, motivatie en sociaal gedrag van scholieren. Dit is een bepalende factor voor leerlingen om het goed te doen op school, op academisch én sociaal vlak.²²

Participatie kan op alle schoolniveaus: op klasniveau, in de leerlingenraad, en ook buiten de school. Het blijft wel een uitdaging om alle leerlingen te betrekken bij inhoudelijke thema's, zoals de evaluatie van leerkrachten of samen een schoolreglement opstellen. Ook sommige LOP's (lokale overlegplatforms voor gelijke onderwijskansen) organiseren een scholierenoverleg.

Te veel stress, te weinig tijd

Leerlingen uit lagere en secundaire scholen vertellen dat school soms behoorlijk wat stress met zich brengt. Ze zeggen dat ze zich onder druk of zelfs gestrest voelen door school, huiswerk, toetsen en examens.

Ook daarin hoorden we dat een 'veilige' klassfeer dit wat kan bufferen: punten vergelijken van leerlingen en klassen, is uit den boze. Net als slechte voorbeelden aanhalen in de klas. Vraag is of iedereen op zijn eigen ritme kan volgen?

"Ik zou graag meer tijd krijgen voor examens en toetsen. Als er een toets of examen is, hebben we altijd weinig tijd en vergeten we soms een oefening te maken."

"Niet genoeg speeltijd."

"Veel stress."

"Leerkrachten ontmoedigen ons. Ze doen dat niet expres, maar toch."

"Ze zeggen voor de hele klas welke fouten we maken. Of ze vragen ons een rekenmachine te pakken om het gemiddelde te berekenen. Da's toch echt overdreven."

Huiswerk

De leerlingen spreken vooral over toetsen en examens. Maar ook taken vinden ze niet altijd even evident, laat staan leuk.

"Voor mij is de school het paradijs omdat ik er mijn vrienden heb, maar soms is het ook de hel door al het werk. Echt de hel want als je thuiskomt en veel werk hebt, dan denk je 'O nee, ik ben moe!' En ook, als je de proef voor het (Franstalige) 'getuigschrift basisonderwijs' moet doen, is dat superstressen. Dat is echt niet leuk!"

20 Oeso, Health Behaviour in School-Aged Children. International Report From the 2009/2010 Survey.

21 www.sk-fr-paola.be – Projecten School van de Hoop 2011

22 Vlaamse Scholierenkoepel, 'Een visie op participatie'. Gezinsbeleid in Vlaanderen – Driemaandelijks tijdschrift van de Gezinsbond. 36e jaargang, nr. 2, juni 2007, p 25.

Kinderen willen liever meer spelen. Jongeren zeggen uitdrukkelijk dat schoolwerk een bron van ongelijkheid is:

"Nederlandstalige ouders hebben vaker een diploma en helpen hun kinderen meer met huiswerk en taken. Die ouders kunnen die taken nakijken. Alloctonen moeten dat zelf kunnen. Zij zijn zelfstandiger."

"Kinderen met twee ouders die werken, hebben al wat ze willen. Als ze problemen hebben op school, wat doen die ouders dan als zij niet zelf kunnen helpen? Zij vragen iemand voor privé's thuis en betalen daarvoor. Bij ons niet. Als wij problemen hebben op school, moeten we dat zelf oplossen. Als onze ouders ons niet kunnen helpen, vragen we hulp aan anderen. Als die ons niet kunnen helpen, gaan we naar het buurthuis. In de buurthuizen is het altijd vol met kinderen en ze hebben geen tijd voor ons. Wij hebben minder kansen dan zij."

Kinderen en jongeren spreken over het jeugdwerk met huiswerkbegleiding en remediëring, maar tussen de regels door klinkt toch de verwachting dat ze bij inhoudelijke problemen bij de leerkracht of op school moeten terechtkunnen.

"Ik vind het fijn dat er op school iemand is die ons apart neemt om de leerstof die we niet goed begrijpen beter uit te leggen."

Pesten

Pesten werd opvallend veel aangekaart in discussies, gesprekken en op de postkaartjes. Leerkrachten en scholen moeten streng optreden, want kinderen en jongeren lijden er zwaar onder. Vaak zijn het de kinderen die er niet bij horen die gepest worden, waardoor zij zich nog minder goed gaan voelen op school. Voor veel jongeren is pesten een echte rem om op school te blijven.

"Mijn directeur deed niets tegen pesten. Ik zat in het derde of vierde middelbaar en de directeur kwam in de klas om het aan te pakken dacht ik, maar hij stond voor de klas en zei 'Meiske, zou het niet beter zijn om naar het buso te gaan?' Er waren leerlingen die begonnen te lachen. De leerkracht zei niks want de directeur stond erbij. Je zelfvertrouwen is dan weg. Anderhalf jaar later ben ik gestopt met school. Ik was het pesten beu."

"Ik werd in de speeltijd gepest en had daarna wiskunde of begrijpend lezen, en ik had daar al moeite mee. Dat pesten haalde mijn concentratie naar beneden en dan kunt ge gewoon niet uw best doen in de les, want dan denkt ge aan die pesterijen. Toen ik dat tegen mijn leerkracht zei, zei ze: 'Dat heeft er niks mee te maken, ge zijt er niet goed in. We gaan u naar 't buso laten gaan om dat daar dan te leren.'"

"Er waren veel pesterijen op school. Ik werd er agressief van. Het CLB wou helpen. Ik moest daarmee gaan praten. Maar achteraf beschouwden die pesters mij als een verklikker en gingen ze nog erger pesten. Toen heb ik er mijn vuist op gelegd en dan is 't pesten gestopt."

"Ik vind het niet leuk als ze me uitlachen."

"Ik zou willen dat er minder geweld is op de speelplaats. En meer respect voor de anderen."

"Ik wil niet dat de kinderen me slaan."

"Pesten mag niet!"

"Natuurlijk heb ik ook vijanden, maar dat is een deel van het leven."

"Wat moet verbeteren, is dat kinderen moeten stoppen met anderen te bekritisieren om hun kleren of hun handicap."

*"De school is leuk als er niemand gepest wordt."
"Pesten doet pijn."*

"Ik voel me niet blij omdat ik gepest word. Ik hou van de school maar nu zou ik liever niet naar school willen gaan omdat er kinderen zijn die me pesten."

Leerlingen denken veel na over pesten en zien veel oplossingen

Leerkrachten en directie moeten de pester confronteren met zijn gedrag en straffen, ze moeten praten met de pester, zijn ouders, het slachtoffer, met elkaar. Kinderen stellen ook voor om de gepeste meer zelfvertrouwen geven. En om preventief te werken, zowel op korte als lange termijn.

"Kinderen met een probleem of die gepest worden, moeten naar de juf of meester kunnen gaan om erover te praten en te proberen om het probleem op te lossen."

"Als ik iemand pest, voel ik me soms triestig omdat die jongen of dat meisje weent. Ik ga dus niet meer pesten."

"Meer activiteiten om de leerlingen te doen begrijpen dat niemand beter is dan iemand anders."

"Er moet meer toezicht zijn op de speelplaats in het middelbaar, tegen pesters."

Scholen die de strijd aanbinden tegen pesten, werken aan welbevinden en gelijke onderwijskansen.

© UNICEF België

Respect voor ieders eigenheid

Kinderen en jongeren vinden het belangrijk om zichzelf te mogen zijn. Dat is belangrijk voor hun ontwikkeling. Ze dromen van een leerkracht die met hen op weg gaat, die ze in hun groei- en leerproces begeleidt.

"Elk kind moet gelijk zijn op school."

"Ik vind niet dat alle kinderen even veel rechten krijgen."

"Iedereen moet gelijk behandeld worden."

Divers omgaan met elke leerling is niet gemakkelijk. De leerlingen pleiten voor kleine klasgroepen om de leerkracht tijd en ruimte te geven voor elke leerling.

"Ik vind het fijn dat we een kleine school hebben. En dat de leerkrachten naar ons luisteren."

"Door te grote klassen hebben leerkrachten minder tijd en kunnen ze minder aangepaste hulp bieden aan leerlingen met persoonlijke problemen. Dat is een serieus probleem waar niet naar gekeken wordt."

Ze wijzen zowel op gelijkwaardigheid als op diversiteit. Ze verwachten van de leerkrachten en de scholen dat ze rekening houden met de verschillen tussen kinderen en jongeren en ze toch gelijk behandelen. Jongeren zijn daar heel gevoelig voor.

"Homogene groepen bestaan eigenlijk niet meer. En zelfs als het zo is, zijn er grote verschillen."

"Ook een Oost- of West-Vlaming voelt zich een vreemde in Antwerpen."

"Ik vind dat niemand gelijk is, want we voelen niet allemaal hetzelfde."

"Elk kind moet gelijk zijn op school."

Opvallend zijn ook de – regelmatige – getuigenissen over collectieve straffen voor een groep allochtone leerlingen: die illustreren het spanningsveld tussen gelijkheid en eigenheid. Als een hele groep tegelijk straf krijgt – ook al heeft de meerderheid niets gedaan – voelen die jongeren zich gevisieerd. En dan voelen ze zich niet meer zo goed op school.

Jongeren vertellen dat ze voor straf geschorst werden van de buitenschoolse activiteiten, wat ze erg jammer vinden. Het gaat om een collectieve straf: een hele groep Turkse jongens werd gestraft voor iets dat maar twee jongens gedaan hadden. De rest kreeg straf voor 'medeplichtigheid' of 'niet ingrijpen'. De jongeren voelen zich daardoor geïsoleerd, hebben het gevoel dat ze altijd gestraft worden ook al doen ze niets. In één brief stond zelfs letterlijk dat de jongere beleefd gebleven was maar dat dat 'alleen maar schijn' was.

Allochtone jongeren halen het **hoofddoekendebat** aan. Ze vinden dat de ingesteldheid van sommige scholen de gelijke kansen van meisjes met een hoofddoek niet bevordert en stellen het verbod op hoofddoeken in vraag. Ze zijn zich ervan bewust dat het niet evident moet zijn voor die meisjes om een keuze te maken: als ze goed presteren op school, moeten ze blijkbaar kiezen tussen hun hoofddoek of een school waar ze op hun niveau kunnen studeren. De jongeren voelen dat aan alsof de school de meisjes belemmert om zich of verder te ontwikkelen of verder te studeren. Met een verbod op hoofddoeken krijgt een belangrijke groep minderjarigen – en hun omgeving – het signaal dat de aspecten van hun cultuur geen plek en aandacht verdienen in het onderwijs.

Tot slot vertellen leerlingen over situaties van **discriminatie en racisme** op school. Het gaat om ervaringen tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en leerkrachten. Ze ervaren vooroordelen en uitsluiting op basis van huidskleur, afkomst, taal en religie. Sommige leerlingen voelen zich niet aanvaard op school en op hun stageplaats.

Schoolloopbaan

De schoolloopbaan van veel maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren is een hobbelijk parcours. Er zit weinig continuïteit in: ze veranderen veel van school en richting, blijven zitten of komen in een waterval terecht. Foute studiekeuzes, demotivatie, mislukkingen en uiteindelijk opgeven komen vaak terug.

Dat het op zo'n ruime schaal gebeurt, wordt bevestigd door verschillende onderzoeken die aangeven dat de socio-economische situatie van de leerling bepalend is voor het studieadvies van de leerkracht en voor zijn uiteindelijke studiekeuze.

Puntensysteem

Het puntensysteem is voor mij een probleem. Als kinderen slechte punten halen, dan proberen de ouders vaak te troosten door te zeggen dat punten geen rol spelen. Maar het grote probleem is dat dat wel zo is. Ook al is het kind slim en kan het iets goed, dat wil nog niet zeggen dat zijn punten miraculeus zijn. Als je geen goede punten op school hebt, dan word je gezien als een luiertje, een rebelse puber of een 'dommerik'. Iemand die niets kan en ook nooit iets zal kunnen. Dat ondermijnt ook vaak het zelfvertrouwen van kinderen, zeker van zij die het proberen en hulp vragen, maar die op een verkeerde manier geholpen worden. Dan blijven ze zich de rest van hun studies gedragen als typische luiertje. En ze zullen niet gewaardeerd worden door hun leerkracht. Daarom zou een herorganisatie van het huidige schoolstelsel misschien wel op zijn plaats zijn.

Watervaleffect

Leerlingen uit kwetsbare groepen komen meer dan gemiddeld terecht in buitengewoon, beroeps- of deeltijds onderwijs, of in leercontracten die dikwijls onder hun niveau liggen. Vaak heeft een

doorverwijzing naar bso, tso en buso niets te maken met hun capaciteiten. De selectie gebeurt zelden vanuit positieve overwegingen, eerder vanuit wat de leerling niet kan. De richtingen waarin ze belanden, hebben vaak niet hetzelfde aanzien of zelfs een slechte reputatie. Kinderen en jongeren zijn zich daar heel erg van bewust. Ook dat is weinig bevorderlijk voor de ontwikkeling van hun welbevinden en van een positief zelfbeeld.

"Wat ik persoonlijk niet goed vind, zijn de richtingen aso, tso en bso. Ik vind dat de mensen zich slecht voelen als ze een richting moeten kiezen. Bijvoorbeeld als je in het bso zit, ben je geen goed mens want je hebt het voorlaatste genomen. Het buso is het laatste. En het voorlaatste is bso."

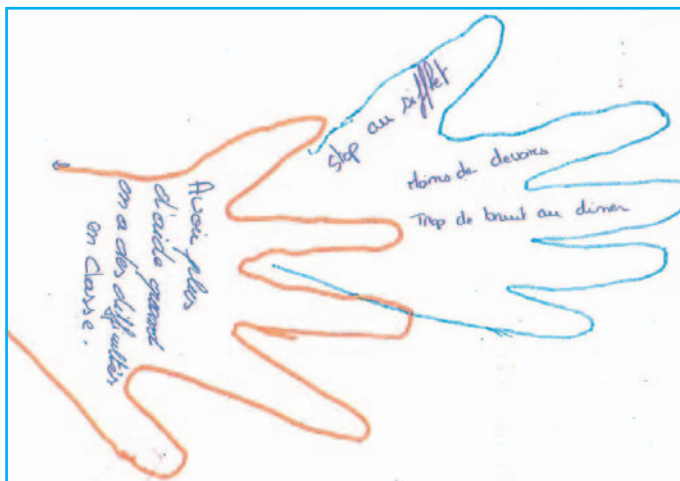
Bovendien bieden verschillende richtingen in de praktijk niet dezelfde toekomstperspectieven en kansen. Jongeren betreuren dat richtingen vaak weinig aansluiten op hun interesses.

"Bso geeft weinig kansen maar buso nog minder."

"In bso krijg je niet de kansen die je krijgt in aso en tso. Ik zou graag gedragswetenschappen volgen maar dat gaat niet in bso en dat vind ik erg."

"Na het eerste jaar aso ben ik naar kantoor gegaan maar dat doe ik niet graag. Dat heb ik gedaan tot mijn zevende jaar. In bso is er niet veel keuze behalve haartooi voor meisjes en dus heb ik maar kantoor gedaan."

Zittenblijven, vroege doorverwijzingen, uitsluiting van scholen hinderen niet alleen het welbevinden van jongeren en hun ontwikkeling, maar ook hun toekomstbeeld en perspectieven.

"Meer hulp krijgen als we het moeilijkheden hebben in de klas. Neen aan het fluitsignaal. Minder huiswerk. Teveel lawaai in de refter."

Leerlingen voelen zich goed als ze zelf vinden dat ze de juiste studierichting volgen, als ze 'op hun plaats zitten'. Een goede oriëntatie is dus van belang: studiekeuze moet rekening houden met interesse, vaardigheden, talenten en groeimogelijkheden. Leerlingen vinden dat leerkrachten vaak fout advies geven. Ze kijken niet zozeer naar hun interesses en kwaliteiten, maar naar hun sociale achtergrond. Allochtonen vertellen dat ze daardoor vaak een studieadvies krijgen dat niet aansluit bij wat ze kunnen of willen.

"Allochtonen worden op school onderschat."

Een meerderheid van de jongeren zegt vandaag gestigmatiseerd te worden. Vooral omdat er nog altijd vooroordelen en stereotiepe veralgemeningen zijn tegenover bijvoorbeeld Marokkaanse jongeren als 'rebellens of criminelen'.

"Er zijn 3 attesten: A, B of C. Hebben allochtone leerlingen goede punten voor hun algemene vakken, maar hun Nederlands is zwak? Dan kiezen de leerkrachten meestal voor B. Zo verliezen de leerlingen geen tijd en kunnen ze zich specialiseren in vakken die ze misschien ook goed kunnen doen. Maar in plaats van ze te ondersteunen en te zeggen: misschien moet je extra lessen volgen, kiezen ze simpel voor de gemakkelijkste weg: kies maar bso of tso. Daarmee vernietigen en verspillen ze de toekomst van de kinderen."

"Zelfs als er veranderingen komen in de onderwijsvorm, verandert dat niets aan de ongelijke kansen van allochtonen in het onderwijs. Zelfs als ze een aso-diploma halen, worden allochtonen altijd benadeeld, ook op de arbeidsmarkt."

Kinderen en jongeren vragen om meer betrokken te worden bij het uittekenen van hun schoolloopbaan en de keuze van een school. Vaak is het niet gemakkelijk om in te gaan tegen adviezen van leerkrachten of CLB, of om een zicht te krijgen op de motieven voor zo'n advies.

"De leerkrachten hebben mij altijd geadviseerd om bso te volgen. Ik zit nu in tso en dat is eigenlijk geen probleem voor mij. Ze zouden er ook bij moeten vertellen waarom ze zo'n advies geven."

Een belangrijke voorwaarde om positieve keuzes te maken, is goede informatie. Vaak kennen jongeren en hun ouders het systeem niet goed of krijgen ze onvoldoende, onduidelijke of onvolledige informatie.

Veel ouders nemen foutief studieadvies snel aan omdat ze het schoolsysteem de taal niet goed kennen en ze leerkrachten zien als machtsfiguren. Ze zijn ervan overtuigd dat die gelijk hebben.

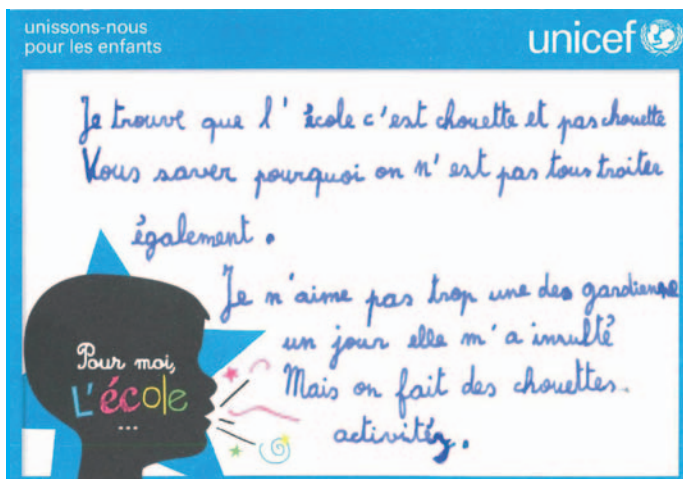
"Ik was nog nooit blijven zitten. Maar in het vijfde leerjaar hebben ze me gezegd dat ik van richting moest veranderen, dat ik naar 1B moest gaan en geen zesde mocht doen. Dat het zesde te moeilijk was voor mij. En toen heeft mijn moeder... Ze wist niet goed wat zeggen. Ze zegden dat ik naar 1B moest en ze heeft naar hen geluisterd. Als ze dat nu aan mijn broers of zus zeggen, laat ik die dat nooit doen, want 1B is meer richting bso."

"Iedereen heeft gekozen voor tso omdat wij allemaal dachten dat aso een keimoeilijk jaar was voor genieën en al... Maar dat was het niet. Allé, ik ben het levend bewijs."

Doorverwijzingen zijn een probleem als ze uitgaan van lagere verwachtingen tegenover bepaalde groepen, slechte studiekeuzebegeleiding, ontoereikende kennis van de leefwereld van kinderen en jongeren, en profileringsdrang van elitescholen. De oververtegenwoordiging van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren in **buitengewoon onderwijs** is opmerkelijk en verontrustend. Voor sommige jongeren is buitengewoon onderwijs een echte kans. Voor anderen is het een zoveelste doorverwijzing en een eindpunt dat niet in overeenstemming is met hun ambities. En dat veel deuren sluit naar de arbeidsmarkt.

"Ik zit al mijn hele leven in het buitengewoon onderwijs. Mijn ouders en ik wisten niet eens dat ik in een busoschool zat. Het CLB heeft me naar daar gestuurd omdat mijn taal niet goed was, ik ben Portugees. Ik kreeg eigenlijk nooit de kans om in een gewone school te zitten. Ik zou het wel willen proberen, om me te bewijzen. Want door het buso hebt ge een stempel."

"Ik vind school leuk en niet leuk. Waarom? We worden niet allemaal gelijk behandeld. Ik houd niet veel van een van de oppassers, omdat die mij ooit uitgescholden heeft. Maar we doen toffe dingen op school."

"Als ik die gasten met hun A2 in hun handen zie, dan doet dat pijn in mijn hart. Ik heb een stom getuigschrift. Ze hadden geen tijd voor mij. Het was hup, hup, hup, jij hoort er niet bij, recht naar 't buso. Maar daar geven ze geen diploma's."

"Mijn droom is om bij de spoorweg te werken, maar die wereld is niet gemaakt voor autisten of mensen uit het buso. Ik heb drie keer gesolliciteerd bij de spoorwegen, B-Clean en andere laaggeschoolde jobs. Maar ik werd nooit aangenomen. Soms kwam ik wel op de wachtlijst, maar die verliep elke keer."

"Ze beschouwen ons echt als busomensen, terwijl er heel wat zijn met capaciteiten. Ze bekijken ons echt zo. Doe dit, doe zus of zo... Ze beschouwen ons echt alsof we in het juiste type zitten, alsof we 'het type' zijn."

"Sinds het buitengewoon onderwijs is mijn leven in elkaar gestort."

"In het buitengewoon onderwijs heb ik veel te weinig geleerd. Dus nu kan ik alleen maar gaan werken in een beschutte werkplaats. Ik vind dat eigenlijk werk voor slaven. Altijd hetzelfde doen: soms zit ik uren schroefjes vast te draaien. En ook al wil ik niks slechts zeggen over die mensen, ik vind het echt niet tof om tussen gehandicapten te werken. Ik wil tramchauffeur worden."

"Ik heb echt het gevoel dat ik nooit de job ga kunnen doen die ik wil, doordat ik in het buso zit. Daar wordt ge dom gehouden."

"In het buso leren we weinig bij, waardoor we meestal in een beschutte werkplaats belanden. De school kent het fenomeen, maar doet er niets aan. Meer bijles en een gepersonaliseerde begeleiding zou al veel goed maken en het imago van de scholen verbeteren. Want als wij mislukken om een job te vinden, wil dat zeggen dat ook de leerkrachten mislukt zijn."

Zittenblijven

Veel leerlingen krijgen te maken met vertraging van hun leerloopbaan: ze moeten zittenblijven. Vanuit de leerlingen zelf weerklinken over de praktijk min of meer gedeelde meningen. Sommigen zien het als een noodzakelijk kwaad dat eigen is aan ons systeem:

"Blijven zitten: dan kun je leren wat je vorig jaar niet geleerd hebt. Als je naar het volgend jaar gaat, dan krijg je zeker 0/10."

"Voor sommige kinderen is het goed dat ze blijven zitten. Zo kunnen ze weer meevolgen en begrijpen ze alle leerstof die ze nodig hebben. Misschien komt het door een probleem thuis. De leerkrachten moeten de leerlingen duidelijk maken dat ze met hun problemen bij hen terecht kunnen."

"Ik ga akkoord met blijven zitten, want dan kunnen we andere dingen doen."

"Blijven zitten moet blijven omdat je dan leert wat je vorig jaar niet geleerd hebt."

"Als je blijft zitten, is dat niet leuk. Maar je leert wel wat je niet goed begrijpt."

"Soms is het nodig om te blijven zitten om te kunnen leren wat ze niet begrepen hebben en zich daarna goed te voelen. Daarna is het ook leuk om naar een hogere klas te gaan."

Andere kinderen en jongeren denken wat meer out of the box en wijzen op het kwetsende, demotiverende en het inefficiënte van de maatregel.

"Ik vind blijven zitten niet leuk omdat je dan andere vriendjes hebt in de klas."

"Kinderen die blijven zitten, worden geplaagd en gepest."

"Younes vond het stom dat hij bleef zitten en daar werd hij verdrietig van."

"Ik ga naar school. Ik ben een buitenlander in België. Ik ben in een klas gezet, lager dan waar ik zou kunnen zitten. Op die manier heb ik nu een jaar achterstand. Dat is niet eerlijk."

"Persoonlijk vind ik blijven zitten echt geen goede oplossing. Doordat je blijft zitten gaat het allemaal wat gemakkelijker omdat je de stof al eens gezien hebt, met als resultaat dat je er dat jaar door bent, met behoorlijke punten. Maar het jaar daarna kom je weer in moeilijkheden, want het is nieuwe stof en je hebt een nieuwe studiemethode ontwikkeld, namelijk minder studeren omdat je de stof al gedeeltelijk kende. Het is dus een vicieuze cirkel. Er moeten toch andere oplossingen bestaan?"²³

"Er zijn te veel kinderen die niet vriendelijk zijn voor mij. Ze lachen me uit en zeggen dat ik niet sterk ben. Ze lachen me uit omdat ik ben blijven zitten. Het zijn trouwens die van het eerste die dat altijd zeggen."

"Ik zie niks nieuws, het is gewoon hetzelfde als vorig jaar. Rekenen en schrijven bijvoorbeeld is niks veranderd."

"Ze is moeten blijven zitten. Ze baalt. Ze voelt zich kwetsbaar, gelooft niet meer in haar eigen kunnen. Op haar leeftijd is het heel erg om niet meer in jezelf te geloven."

Kinderen en jongeren hebben wel ideeën van hoe het anders kan:

Jytte heeft een jaar moeten overdoen. Ze vindt dat niet leuk. Ze hadden haar niet gevraagd of ze dat wel wilde, en ze moest dan haar vriendjes achterlaten. Ze vindt dat ze dat met de kinderen moeten bespreken of ze hun jaar willen overdoen. In de klas waar ze nu zit, vindt ze de leerstof te gemakkelijk.

"Je kan 'Zomerschool' volgen en dan moet je niet blijven zitten."

"Ik heb een idee: Laat gewoon alle kinderen overgaan want anders voelen ouders en kinderen zich niet goed. Geef ze gewoon extra taakjes."

"Om te vermijden dat kinderen blijven zitten, kunnen de juffen of meesters bijles of extra huiswerk geven."

"Gewoon meer opletten als je iets niet goed weet. Probeer het te vertellen aan andere mensen."

"Ik vind dat scholen inhaallessen kunnen geven om te vermijden dat kinderen blijven zitten."

"Er zou een systeem moeten zijn voor als je moet blijven zitten, dat de juf meer rekening met je houdt en je andere taken geeft tot je weer op klasniveau bent."

"Ik wil niet blijven zitten. Ik wil dat de juf me extra taken geeft tot ik kan meevolgen met de rest van de klas."

De cijfers en de realiteit achter zittenblijven zijn interpellierend. Onderzoek²⁴ toont aan dat zittenblijven de gewenste effecten niet waarmaakt. Zo leidt zittenblijven doorgaans niet tot betere leerprestaties en zorgt het op lange termijn ook niet voor een hogere motivatie bij zwakke leerlingen. Sterker nog: zwakke leerlingen die zijn blijven zitten, verlaten eerder zonder diploma het secundair onderwijs dan gelijkaardige zwakke leerlingen die altijd normaal

doorgestroomd zijn. Zittenblijven hangt niet alleen samen met het prestatieniveau van de leerling maar ook met andere leerling- en contextgebonden factoren op klas-, school- en onderwijssysteem-niveau. Zoals het nu gaat, lost zittenblijven weinig op en kost het veel geld.

De vraag is dan: wat moet er gebeuren met leerlingen die vastlopen in het onderwijs? Het komt erop neer de kern van de problemen aan te pakken: het leerprobleem. Zittenblijven is niet in alle onderwijs-systemen even ingebakken als in het onze. In elf Oesolanden blijven er geen of amper leerlingen zitten voor hun 15 jaar. Er zijn dus alternatieve methoden om om te gaan met diversiteit van de leerlingen.

Samen tot aan de meet

In 2008 nam het Antwerpse onderwijsbeleid het initiatief om in de scholen zittenblijven te verminderen en op zoek te gaan naar alternatieven. Samen tot aan de meet²⁵ wil scholen aanmoedigen om zittenblijven in vraag te stellen en te vervangen door alternatieven die het individuele leerproces versnellen en verrijken.

Focus op anderstalige nieuwkomers

De Wereldreiziger in Antwerpen wil maximale leerwinst boeken voor elke leerlingen, in een zo kort mogelijke leertijd. Hoe ze dat doet?

- Begeleiden op maat
- De leerprogressie zorgvuldig opvolgen
- Zorgen voor een warme en veilige leeromgeving.

De school meet van elk kind de kennis en het potentieel voor de verschillende vakken. Op basis daarvan bepaalt ze in welke groep een kind terecht komt. Elke week worden de leerlingen besproken en zoeken de leerkrachten samen naar oplossingen als een leerling te weinig vooruitgaat. Het geloof in de groei van het kind staat centraal. Op het einde van het schooljaar is er een leerlinggerichte evaluatie. Zittenblijven wordt zoveel mogelijk vermeden. Als een leerling niet slaagt voor één vak, mag hij overgaan naar het volgende jaar. Zittenblijven kan alleen als zowel leerling als leerkracht niet genoeg draagkracht hebben om het vervolg van het leertraject aan te pakken.²⁶

23 Getuigenis van een leerling in het boek 'Samen tot aan de meet', Garant, 2011

24 G. Juchtmans e.a., Samen tot aan de Meet. Alternatieven voor zittenblijven. Garant, 2011.

25 <http://www.antwerpen.be/eCache/OND/81/06/059.c3ViPTgxMDYwNTk.html>

Schoolmoeheid, spijbelen en schooluitval

Geen goede relatie met de leerkrachten, zitten-blijven, verkeerde keuzes, weinig succeselementen en toekomstperspectieven leiden bij veel jongeren tot schoolmoeheid. Veel tieners kiezen voor deeltijds leren bij gebrek aan andere perspectieven. Of ze gaan spijbelen, soms met schooluitval tot gevolg. Sommige jongeren geven voorrang aan zelf geld verdienen en soms is dat zelfs een noodzaak.

Spijbelen, dat doe je niet zomaar.

De jongeren zeggen dat spijbelen vluchtgedrag is, niet om een paar uurtjes vrij te hebben.

"Ik heb het gevoel dat ze bij de VDAB op mij neerkijken. Ze deden net of ik maar tot het tweede jaar naar school gegaan was. Het is niet omdat ik mijn middelbare school niet afgemaakt heb dat ik achterlijk ben. Als je stopt met school, zul je je redenen daar wel voor hebben. Redenen die zij niet kennen."

"Dat is de wet: leercontract = 400 euro. Wie geld wil verdienen, kan niet naar school gaan. Ge kunt niet zeggen: 'k ga nog vier jaar studeren voor een diploma, want dan wordt mijn kleine afgepakt omdat ik 't niet kan onderhouden.'"

"Ik ben gestopt in mijn 5e middelbaar voeding-verzorging. Eerst ben ik overgeschakeld op deeltijds onderwijs, toen ben ik volledig gestopt omdat ik samenwoonde. Ik deed alles in het huishouden en ging in de pitazaak werken tot na middernacht, en daarnaast moest ik ook nog mijn schoolwerk doen. Op den duur kon ik die combinatie niet meer aan."

"De overgang naar deeltijds onderwijs was in overleg met de thuisbegeleider, de vertrouwensleerkracht, de klastitularis, het CLB en heel die zever. Ik wou sowieso wel mijn diploma halen, toen toch nog, maar ik kon dat voltijds niet meer aan. Het was de combinatie van pesterijen en alleen wonen."

Hardleerse spijbelaars zijn niet de doorsneeleerling. Ook hier toont onderzoek dat spijbelaars vaak hetzelfde profiel hebben: **zeventienjarige leerlingen** met een andere achtergrond dan de Belgische die wonen in een **verstedelijkt** gebied lopen het grootste risico op problematische afwezigheden. Jongeren met een labiele schoolloopbaan zijn meer vertegenwoordigd in de B-stroom van het voltijds gewoon onderwijs en in het **deeltijds beroepssecundair onderwijs** en lopen vaker **schoolse vertraging** op. Zowel in het basis- als in het secundair onderwijs scoren leerlingen die bestempeld worden als 'problematisch afwezig' hoger dan gemiddeld op de kansarmoede-indicatoren. Er lijkt een samenhang te zijn tussen leerlingen met problematische afwezigheden en **schoolse vertraging**.²⁷

Door een positief schoolklimaat te creëren, kort op de bal te spelen en zowel met jongeren als ouders meer en open te communiceren over de gevolgen van spijbelen, kun je preventief werken. Als de ouders op

de hoogte gebracht worden dat hun kind spijbelt, is het meestal al te laat. Het spijbelen is dan al een tijdje aan de gang. Ouders worden gewoonlijk op de hoogte gebracht met een brief en dat is niet ideaal.

Vroegtijdige schooluitval is verontrustend omdat het regelrecht ingaat tegen de missie van het onderwijs: om leerlingen te begeleiden in hun ontwikkeling als mens en toekomstige werknemer. Het gaat ook in tegen het maatschappelijk belang: alsmaar meer bepaalt het opleidingsniveau de positie die iemand kan innemen op de sociale ladder. Laaggeschoolden dreigen in onze kennismaatschappij meer en meer uit de boot te vallen. Een lage opleiding leidt tot een merkbaar hoger risico op armoede: 23,8% tegenover 6,5% voor hogeschoolden.

Als scholen de afhakers een attest van verworven competenties zouden meegeven, zouden ze wellicht minder verloren zijn op de arbeidsmarkt. Los van de punten kun je zo positief focussen op de leerwinst.

Multileerjaarclassen en leerjaardoorbreekende niveaugroepen

Steeds meer scholen organiseren multileerjaarclassen. In lagere scholen wordt bijvoorbeeld met drie graadclassen gewerkt met telkens parallelgroepen. De classen zijn heterogeen samengesteld.

Voordelen:

- Door met verschillende leeftijden samen te zitten, oefenen leerlingen competenties zoals zorgzaamheid en verantwoordelijkheid.
- Leerkrachten zeggen dat ze een beter zicht krijgen op de leerbehoeften van de leerlingen. Het systeem bevordert de relatie leerling-leerkracht.
- De leerkrachten kunnen de leerlingen vlotter opvolgen en op tijd remediëren. Er is aandacht en een individueel traject voor elk kind. Iedereen die de leerlingen kent, wordt betrokken bij de streefdoelen voor volledige ontwikkeling. Die doelen zijn niet alleen cognitief. Het gaat ook over inzet, welbevinden, betrokkenheid en andere talenten van het kind. Op elk moment kan het traject aangepast worden. Intensief en regelmatig overleg en communicatie met het hele schoolteam zijn erg belangrijk. Curriculumdifferentiatie en breed evalueren gaan hand in hand.²⁸

²⁷ Vlaams ministerie van Onderwijs en Vorming, Agentschap voor Onderwijsdiensten (AgODi), 'Wie is er niet als de schoolbel rinkelt? Evaluatie 2010-2011'.

²⁸ G. Juchtmans e.a., Samen tot aan de Meet. Alternatieven voor zittenblijven. Garant, 2011.

Schoolinfrastructuur

De inrichting en aankleding van de school hebben een invloed op het welbevinden van de leerlingen. Veel kinderen en jongeren die in steden naar school gaan, zitten in oude gebouwen met plaatstekort. Dikwijls willen ze meer groen en grotere speelplaatsen, meer kleur en minder containers.

"Ik zou meer speeltuigen op de speelplaats willen."

"De klaslokalen moeten properder zijn."

"We willen meer plaats in de klassen en meer kleur op school."

"Ik zou meer groen willen."

"Ik wil een school vol kleur. Een school met één kleur is maar saai. Veel kleuren hebben is toffer."

Naast deze belangrijke verzuchtingen kregen we ook getuigenissen over mensonwaardige toestanden:

"In het vierde leerjaar was er in onze klas veel vocht in muren en plafonds. In de winter waren de ramen gebarsten. We moesten onze jassen aanhouden in de klas. In het midden van het jaar kregen we een containerklas." - "Dat kan toch echt niet: mijn zus was bang om naar school te gaan omdat ze bang was dat het dak op haar hoofd viel. En ze was niet de enige: de leerkracht was ook bang. Ik ben naar de directrice gegaan, die me zei: 'Jullie klas zit bij de noodgevalen, maar je bent niet de eerste op de lijst.' Ik zei toen: 'Ah? Het kan dus nog erger dan dit?'"

De hygiëne en de netheid van de wc's is voor kinderen en jongeren ook een belangrijk aandachtspunt. Heel veel scholen kampen met vuile wc's, zonder wc-papier, zeep of handdoeken.

"Ik ga bijna nooit naar de wc op school omdat die te vuil is."

"Wat mij stoort op school zijn de toiletten, echt smerig."

"Ik wil dat er geen vuile en stinkende toiletten zijn."

"STOP VUILE TOILETTEN!"

"Ik krijg het hele schooljaar nog liever buikpijn van 's morgens vroeg tot 's avonds laat dan dat ik op school naar de wc moet op school."

Dat heeft vergaande gevolgen voor het welbevinden, maar ook de gezondheid van kinderen. De cumul van negatieve elementen zorgt voor een zoveelste laag boven op de gekwetste binnenkant van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren.

"Ik verdien het niet om naar zo'n school te gaan."

Geld en school

Onderzoek laat zien dat veel gezinnen het moeilijk hebben om de brede schoolkosten te betalen.²⁹ Het viel dan ook op dat kinderen en jongeren er in verhouding niet zoveel over spreken. Misschien uit loyaliteit met hun ouders? Of misschien omdat ze er dankzij de maximumfactuur of een discretere communicatie van de school minder mee geconfronteerd worden? Het is niet zo lang geleden dat kinderen betrokken werden bij de financiële moeilijkheden tussen thuis en school. Dat ze bijvoorbeeld hun rapport niet kregen omdat er nog facturen open stonden. Of dat ze opmerkingen kregen in hun agenda of op de 'zwarte lijst' stonden die uithing aan de schoolpoort.

Toch geven kinderen en jongeren aan dat geldproblemen een rol spelen in hun ongemakkelijke gevoel bij de school. Sommige kinderen kunnen niet mee op uitstap omdat dat te veel kost, of worden om financiële redenen gepest. De kinderen geven ook aan dat de school ze daar niet altijd bij helpt.

"Ik wil dat we niet meer moeten betalen voor de stoelen van de refter."

Meryam vindt de bosklassen en andere uitstappen duur, maar mag wel altijd meegaan.

"De school helpt niet met centjes. Zo gaat een jongen nooit mee op fietsklassen omdat hij weinig geld heeft."

"Er zijn mensen die lachen met arme mensen als ze bijvoorbeeld geen gerief kunnen kopen."

"Het zal goed zijn als jullie twee keer per week brood geven, eten betalen en soms de rekening van de bewaking."

"Voor de arme kinderen een keer per week gratis eten en elke vrijdag gratis bijles voor de kinderen die het nodig hebben."

"Ik vind dat de school zwemmen, schoolreis, refter en uitstappen moet betalen voor de arme kinderen. Of als kinderen thuis bijna geen plaats hebben om te studeren, dan mogen ze drie keer per week 1½ uur hun lessen studeren op school, en dan krijgt de juf van de studie daarvoor meer betaald."

School en maatschappij

Naast factoren die rechtstreeks met school te maken hebben, spelen ook externe factoren in op de kansen die een leerling krijgt of kan benutten. Een meisje stelt dat, als je ergens in gelooft, ervoor gaat en er vertrouwen in hebt, het je ook zal lukken. Mooie visie, maar de andere jongeren denken daar anders over: er is nog altijd de invloed van de omgeving die je keer op keer onderuit haalt.

Armoede en omgeving

De armoedesituatie van kinderen en jongeren gaat vaak gepaard met een moeilijke gezinssituatie, stress en ruzies, financiële, gezondheids- en andere problemen. Dat weegt zwaar door op kinderen en jongeren. Ook moeite doen om 'erbij te horen' is voor velen een bron van dagelijkse stress. Het is niet zo gemakkelijk om dat 'zomaar' van je af te zetten op school.

Denk je dat je gezinsleven, je wijk, dingen van buiten de school een invloed hebben op je schoolresultaten? "Niet altijd. Soms komt het echt door alle problemen. En anders: ik heb echt veel aan mijn hoofd en ik concentreer me niet altijd op mijn studies."

"Thuis loopt het niet goed omdat er veel stress is. Ge zit met te veel mensen op een kleine oppervlakte en dus loopt iedereen in elkaars weg. Ge hebt geen privacy om u effe in terug te trekken, dus ergernissen werken we uit op elkaar. In mijn wijk wonen veel mensen met problemen en die lopen dus ook allemaal kort. Of op de pleintjes hangen Marokkanen die u uitschelden of commentaar geven. Ge zijt moe van al die stress thuis, dus ge geraakt moeilijk uit uw bed. En ge komt dus veel te laat op school. Ruzie thuis met uw ouders, ruzie op school. Daar moet ge ook heel veel moeite doen om erbij te horen: de juiste merkkleren dragen, er goed uitzien, de juiste vrienden en de juiste gadgets hebben. Er lopen veel showmadammen rond en die kijken op u neer. Alleen als ge een nieuwe gsm hebt, zijn ze geïnteresseerd. Dan is er nog een leerkracht die u niet kan uitstaan en dat laat merken en daar wordt dikwijls helemaal niks mee gedaan. Leerkrachten kunnen doen wat ze willen. Ge brengt veel van uw tijd door op school, dus als ge u daar niet goed voelt, wordt ge ziek of moe. Ge spijsbelt en ge wordt gestraft of buitengesloten. En dan zit ge u thuis te vervelen. Al die dingen samen maken dat ge geen energie hebt!"

"Als mijn persoonlijk leven niet gebeurd was, had ik kunnen doorzetten, had ik wel die kracht gehad. Er kwam te veel bij kijken uit mijn persoonlijk leven. Dan kun je nog zo hard je best doen, da zal niet lukken."

"Eens je in armoede zit en slechte ervaringen op school hebt, dan kun je 't vergeten."

"Dat is net de moeilijkheid. Sommige leerlingen moeten zich alleen maar focussen op school. En andere moeten zich én focussen op school én een job zoeken om thuis te helpen."

"Er zitten veel allochtonen in het bso omdat ze gedragsproblemen hebben. Die zijn het gevolg van problemen thuis die ze dan op school afreageren. Het is moeilijk als je ouders geen Nederlands spreken of nieuw zijn in het land. Dat zorgt voor problemen en stress. Ook problemen op straat, met de politie of met GAS-boetes zorgen voor stress. Leerkrachten begrijpen dat niet."

"Er zijn scholen waarvan je weet dat als je daar zit, het gewoon niet te doen is. Ten eerste is er het niveau van de leerkrachten: als dat slecht is, laat maar vallen. Het is onmogelijk dat je er doorgeraakt. Je leert wat je niet zou moeten. En als er dan ook nog leerlingen zijn met slechte invloed... Voilà, ja, dan moet je gewoon van school veranderen."

"Als je tussen gasten zit die zelf ook studeren, dan begrijpen die het als je zegt dat je gaat studeren. Maar als je vrienden nooit studeren en niet meer naar school gaan, dan is het een hele stap om te zeggen dat je moet gaan leren. En zelfs als je het dan zegt, begrijpen ze het nog niet. Dan lachen ze je vierkant uit."

Ouders

Uit de verhalen van kinderen en jongeren blijkt dat hun ouders begaan zijn met hun schoolparcours. Wel komt het niet altijd tot goede uitwisseling of communicatie tussen thuis en school.

Sommige groepen stelden voor dat een klasleerkracht één keer per jaar op huisbezoek zou gaan voor een rustig kennismakingsgesprek. Andere groepen vonden dat helemaal geen goed idee. Maar iedereen vond wel dat de school tijd moet maken voor een rustig gesprek om zo aan vertrouwen te bouwen.

Ouders weten niet altijd hoe het er op school aan toe gaat, hoe hun kind op school is en welke problemen het op school heeft. Totdat het te laat is. Als er problemen of conflicten rijzen, zorgt het gebrek aan positief contact voor extra moeilijkheden en misverstanden.

Kinderen en jongeren pleiten voor oudermomenten voor alle ouders – los van individuele contacten over het rapport. Ze vinden het belangrijk dat ouders ook uitgenodigd worden om samen leuke dingen te doen. Dat ze niet alleen maar opgetrommeld worden als hun kind op het matje geroepen wordt of als het slecht gaat.

Voor mensen in armoede helpt een vaste aanspreekpersoon op school. Met wederzijds respect.

Drie goede praktijken voor meer ouderbetrokkenheid

Brugfiguren

Steeds meer scholen of scholengroepen werken met brugfiguren. In het brugfigurenproject van de Stad Gent werken scholen netoverschrijdend samen om de communicatie te bevorderen tussen school, gezin en buurt. Het Stedenfonds financiert het project dat de relatie tussen school en gezinnen wil verbeteren. Een brugfiguur werkt met de school, de ouders en de buurt om zoveel mogelijk kansen te creëren voor een volwaardige dialoog tussen ouders en leerkrachten. Zeker in basisscholen is die dialoog een sleutel tot welbevinden, betrokkenheid en schools rendement van de kinderen.

Brede school

“It takes a village to raise a child.”

Een mooi voorbeeld van een brede school is Het Keerpunt in Borgerhout. De school ziet zichzelf als een ‘markt’: een plaats waar je mensen kunt ontmoeten en een plaats om met mensen samen te leven. Verschillende organisaties zijn nauw bij de school betrokken: een onthaalbureau voor nieuwkomers, een kinderopvang, een muziekschool, een speeltheek, een jeugdwerking. De Federatie van Marokkaanse Verenigingen is een belangrijke partner om de school te adviseren hoe ze goed kan omgaan met moslims en met de moslimcultuur.

Thuis taalproject

Kinderen en ouders van buitenlandse afkomst moeten zo vlug mogelijk Nederlands leren. Het Gentse thuis taalproject besteedt in het taalonderwijs extra aandacht aan de moedertaal. Kinderen leren een andere taal gemakkelijker als ze hun eigen moedertaal goed kennen. Dit project wil ouder en kind samen Nederlands leren via hun thuistaal. Het hele project is gericht op meertaligheid waarderen en benutten: een meertalige muurkrant, verhalen en liedjes in een andere taal, meertalige verhalenbundels... ‘Native speakers’ zoals de ouders worden nauw bij het project betrokken, wat drempels neerhaalt tussen ouders en school.

Maatschappij en beeldvorming over jongeren

"Ik denk dat alle jongeren er als kind van dromen om slim te zijn, om iemand te zijn, om actief deel uit te maken van de maatschappij. Maar als ze die jongeren hindernis na hindernis vloeren... Als ze dan ook nog zeggen van 'het is de fout van de jongere'... Dan krijg ik de indruk... Jongeren zitten al aan de grond en nog willen ze ze breken. Laten we oplossingen vinden."

Jongeren halen geregeld aan dat het niet alleen de school is die focust op het negatieve: het is een bredere maatschappelijke trend. De media spreken dikwijls negatief over jongeren of over moslims. Een 'dom' mopje van de leerkracht chemie over bommen van Al Qaeda neemt voor de jongeren vaak grote proporties aan. Dat soort voorvallen is een zoveelste bewijs dat ze er niet bij horen.

Veel jongeren zitten daardoor met frustraties. Ze voelen dat ze ook fysiek nergens mogen zijn. Ze worden regelmatig gecontroleerd en aangesproken door de politie, voelen het negatieve etiket dat hun wijk of school op hen drukt. Ook dat beïnvloedt hun gedrag op school, thuis en op de schoolprestaties.

"We hebben recht op openbare ruimte: jongeren hebben recht om op straat te hangen maar met een groepje van meer dan drie is dat direct: dan worden we tegengehouden. Zelfs soms met sirenes, dat 't zo erg is. En dan is 't pascontrole, worden we gefouilleerd van kop tot teen. We worden precies onderdrukt."

"'t Is niet meer leuk voor jongeren."

Another brick in the wall?

Dat ons onderwijssysteem zo goed is voor de beste leerlingen is natuurlijk belangrijk en positief. Toch moeten we ons als maatschappij de vraag stellen wat we van deze prestatiegerichte school en maatschappij verwachten. Vooral in het licht van de getuigenissen van die andere – groter wordende – groep.

Leidt het dominant denkpatroon met zijn prestatiedrang naar een al te eenzijdige instrumentalisering van de school, die eenzijdig en volledig in het teken staat van de arbeidsmarkt? Biedt het nog genoeg opportuniteiten om te groeien en je te ontwikkelen als mens?

Wat met leerlingen die niet meekunnen in het huidige systeem? Laten we het watervalstelsel verder aanzwellen, het aantal doorverwijzingen (tot in het buso toe) groeien, het gebruik van labels voor kinderen en jongeren en het daarbij horende medicatiegebruik verder exponentieel toenemen?

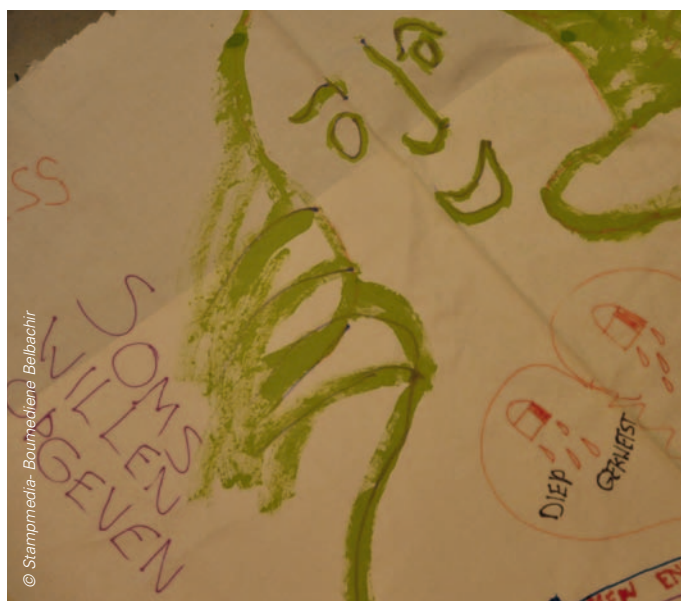
Hoe ver gaat onze maatschappij in het individualiseren van problemen zoals armoede en ongelijke kansen op school? Blijven we goedbedoelde individuele remediëringen uitwerken of hebben we de kracht om deze pleisters op een houten been te vervangen door een aanpak die het systeem rechtrekt voor iedereen?

Het huidige schoolsysteem is een menselijke creatie en geen onvermijdelijke natuurlijke wetmatigheid. Het is een systeem dat gegroeid is door menselijke keuzes, het gevolg is van expliciete en impliciete vooronderstellingen en visies op mens en maatschappij. Hoe diepgeworteld ook, het is dus een systeem dat veranderd kan worden.

Leerkrachten en directies krijgen elke dag leerlingen met een heel diverse achtergrond over de vloer. Elke dag worden ze geconfronteerd met ingewikkelde problemen. Het is niet realistisch om te verwachten dat onderwijzers de expertise en energie hebben om dat allemaal alleen aan te kunnen.

Buurtorganisaties, jeugdwelzijnswerk, ouders en andere actoren kunnen hun steentje bijdragen. Ook de lokale besturen en de verschillende overheidsinstanties spelen een belangrijke rol.

Kinderrechten, armoedebestrijding én gelijke onderwijskansen zijn – u zult het overal tegenkomen – een zaak van iedereen.

30 Welzijnzorg, Onderwijsdossier 'Wij tekenen voor de toekomst', pag. 59.

31 Naar de hit van Pink Floyd uit 1979.

32 Zie hierover ook: Advies 2011-2012/08 van het Vlaams Kinderrechtencommissariaat, 'Recht doen aan kinderen met een label'.

© UNICEF België

Jeugdwerker aan het woord

“Schoolsysteem creëert te veel verliezers”

“De problematische relatie tussen jongeren en school is heel complex.” Dat concludeert Wouter Van de Vijver uit zijn dagelijkse ervaringen met jongeren in een vrijetijdswerking. Wouter werkt als jeugdopbouwwerker in Zelzate voor Steunpunt Gent van Uit De Marge.

“Een groot deel van de jongeren met wie ik werk zijn moeilijk hanteerbaar op school. Toch kun je ook dan een context creëren waarin die jongeren een positieve band kunnen aangaan, zich willen inspannen voor iets, succeservaringen opdoen, talenten ontplooien, zelfvertrouwen opbouwen. In het jeugdwerk is er ruimte om hun vele positieve kanten naar boven te halen. Dat loopt niet altijd van een leien dakje en probleemloos. Sommigen functioneren zonder problemen in ons jeugdwerk. Anderen hebben ook daar ‘gedragsmoeilijkheden’, maar je kunt ermee aan de slag gaan. Ons schoolsysteem slaagt er vaak te weinig in om ook bij die gasten hun positieve kanten naar boven te halen.

In mijn werking nu en in de bijzondere jeugdzorg vroeger zag ik veel jongeren de revue passeren. Jongeren die door hun gedrag enorm veel brokken gemaakt hebben en nog maken. Die ontelbare keren op hun kop gekregen hebben, berispt en bijgestuurd zijn. Jongeren die veel bruggen opgeblazen hebben, die gemeden worden en die men heeft laten vallen.

Voor mij is het duidelijk dat dat geen ‘ambetante’ jongeren zijn die er zelf voor kiezen om de boel te verzieken en daar zelfs van genieten. Als je door hun blokkade heen gaat en onder hun vaak opgeblazen façade naar hun gevoel kunt gaan, merk je hoe zwaar ze afzien van hun gedragspatronen en hoe sterk hun eigenwaarde aangetast is. Vaak willen ze niet doen wat ze doen.

Door de juiste context te creëren, kun je enorm mooie persoonlijkheidsaspecten naar boven halen, aspecten die veel mensen nooit zien. Ons schoolsysteem slaagt daar te weinig in. Voor veel jongeren is hun schoolloopbaan overwegend een negatieve trip. Het lukt ze niet om in de pas te lopen en ze krijgen emmers negativiteit over zich heen, wat dan weer hun negatief en onrespectvol gedrag versterkt. Leerlingen en leerkrachten zitten vast in een vicieuze cirkel van negatieve gevoelens waardoor er weinig of geen ruimte meer is voor positiviteit. Dat versterkt telkens opnieuw de negatieve gedragspatronen: onrespectvol gedrag, conflict opzoeken, tegendraads zijn. Die patronen dreigen dan een tweede natuur te worden. Soms stel ik me de vraag in hoeverre ons schoolsysteem naast vele andere menselijke instituties mee verantwoordelijk is voor het ‘ambetant’ en negatief gedrag van jongeren en volwassenen. Laat me dat verduidelijken met een voorbeeld uit het leven gegrepen.

Ferre wordt geboren en al heel snel is duidelijk dat het een heel actief kind is, met veel innerlijke onrust dat zichzelf moeilijk kan controleren. De ouders zien hem heel graag maar hebben het niet gemakkelijk om met hem om te gaan. Door zijn druk gedrag krijgt hij vaak berispingen en negatief commentaar. Die negativiteit beïnvloedt zijn eigenwaarde. Ferre gaat naar de kleuterklas. Het is heel druk in de klas en dat zorgt voor veel prikkels die Ferre moeilijk kan bedwingen. Daardoor krijgt hij vaak opmerkingen. Zijn gedrag zorgt bij de juf voor veel frustratie en onbewust geeft ze hem minder positieve opmerkingen. Maar Ferre heeft net wél positieve opmerkingen nodig. De vele negatieve reacties hebben een invloed op zijn eigenwaarde en versterken zijn probleemgedrag. Ferre gaat naar het lager onderwijs. De onderwijzer probeert hem graag te zien, maar vaak verstoort hij door zijn druk gedrag de les en veelal overheerst een negatief gevoel tegenover hem. Leren lezen en schrijven loopt allemaal wat trager bij Ferre en hij voelt aan dat de andere kinderen veel sneller vooruitkomen en veel complimentjes krijgen. Ferre heeft vaak de laagste punten van de klas en krijgt dat dan ook te horen van zijn klasgenootjes. Dat zorgt ervoor dat hij weinig gemotiveerd is om veel inspanningen te leveren. Hij verveelt zich in de klas, voelt dat hij daar weinig zit te doen en daardoor haalt hij vaak 'grapjes' uit. Dat stoort de les. De leerkracht wordt kwaad en dan schiet zijn verdedigingsmechanisme in gang: hij laat zich niet doen en bijt van zich af. Door zijn moeilijk gedrag is de leerkracht ook minder geneigd om veel energie in hem te steken zodat hij de rest kan bijbenen. Hij krijgt nauwelijks positieve aandacht. Resultaat is dat hij sterk achterop raakt en zijn jaar moet overdoen. Hij voelt zich dom en zijn zelfvertrouwen zakt nog dieper weg. In het secundair vindt Ferre veel 'gelijkaardige' jongeren terug. Gasten die het ook moeilijk gehad hebben op school en veel negatieve reacties kregen door hun gedrag. Ze amuseren zich in de klas door kattenkwaad uit te halen en soms gaan ze ook volledig over de schreef: de leerkrachten 'afmaken' noemen ze dat. De ene nota volgt na de andere. Ze krijgen strafstudie. Moeten naar de directeur. Ferres ouders worden naar school geroepen en verantwoordelijk gehouden voor het gedrag van hun zoon. Ze worden kwaad en zijn gekwetst. Het risico op uitsluiting heeft geen invloed op Ferre. Hij heeft geen binding met de school. Hij doet het niet goed en daardoor heeft hij weinig te verliezen. Zijn demotivatie, zijn kwetsuren, de uitzichtloosheid en de negatieve interacties hebben zijn opstandige gedragspatronen dominant gemaakt. Ook al wil hij

daar bij momenten iets aan doen, hij vervalt heel snel in het negatieve. Ferre gaat nog naar enkele andere scholen, met heel snel hetzelfde resultaat. Het negatieve gedrag beperkt zich niet tot school. De binding van Ferre met de buitenwereld is totaal verstoord. Er zit niets anders op dan Ferre naar het buitengewoon onderwijs te sturen. De scheldwoorden 'buso' of 'handicap' worden voor Ferre realiteit. Het is de zoveelste aanslag op zijn eigenwaarde: hij zit in het laagste van het laagste. Zijn leven binnen en buiten de schoolmuren versterken elkaar in een destructieve spiraal en hij komt vaak in contact met politie voor criminele feiten. Ferre is de school beu en hij is nu oud genoeg voor deeltijds onderwijs. Dat is opnieuw het verzamelclubje van alle gedemotiveerde leerlingen met vaak gedragsproblematieken. Ferre moet nu ook werk zoeken. Problematisch is dat in zijn hele schoolcarrière niets motiverend genoeg was om doorzettingsvermogen naar boven te halen. Positieve sociale vaardigheden zoals wederzijds respect, de eigen behoeften opzij kunnen schuiven voor de ander kregen nooit ruimte om zich te ontwikkelen. Gevolg: slagen in een job of zelfs maar werk houden lukt niet. Opnieuw een vat vol negatieve ervaringen. Ferre is eindelijk 18. Geen diploma, geen talenten ontwikkeld, geen positieve eigenschappen naar boven gehaald, een negatief gedragsprobleem, de stempel van crimineel en marginaal, latente haat en wantrouwen tegen mensen en de maatschappij. Zijn leven kan beginnen.

Ik ken veel jongeren zoals Ferre, veel te veel. Gasten met precies hetzelfde parcours. Anderen minder verregaand, maar toch ook met grote individuele gevolgen. Sommigen reageren zoals Ferre vooral naar buiten en slaan om zich heen. Anderen reageren meer naar binnen. Ze worstelen met zichzelf, met hun zingeving. Bij momenten verdrinken ze in negatieve gevoelens. Ons schoolsysteem slaagt er niet in voor elke jongere een context te creëren waarin hij zich goed voelt, het gevoel krijgt dat hij aanvaard wordt en gelijk is aan de anderen, waar zijn specifieke talenten ontdekt en gevormd worden, waar er positieve banden met volwassenen kunnen groeien die de basis vormen om aan zichzelf te werken om de positieve eigenschappen te vergroten. Ons schoolsysteem creëert veel verliezers en versterkt veel negatieve gedragspatronen, met alle gevolgen van dien voor de verdere levensloop van de jongeren."

Samenvatten om vooral niet af te sluiten

School is erg belangrijk voor kinderen en jongeren. Ze vertellen er veel positiefs over. Ze zien de school als een echte sleutel voor hun toekomst: zich goed voelen, vrienden maken, talenten, vaardigheden en kennis ontwikkelen voor later, als mens en als toekomstige arbeidskracht.

Maar in de praktijk loopt het niet altijd van een leien dakje: voor veel maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren is de school een zwaar hindernissenparcours, dat kwetst en uitsluit. Net het tegenovergestelde van hoe het bedoeld is.

Door met kinderen en jongeren te spreken over hun schoolloopbaan, merken we hoe ruim al die individuele moeilijkheden verspreid zijn. Die kinderen en jongeren zijn niet allemaal aangeboren dom of onschoolbaar. Ze gooien er niet allemaal met de pet naar. In ons onderwijs zijn er mechanismen die ongelijke behandeling en ongelijke kansen in de hand werken. Hun verhalen bevestigen dat ons zo geprezen onderwijs ook fundamenteel tekortschiet: het rugzakje dat kinderen en jongeren meedragen, weegt zo zwaar door dat de school geen hefboom voor hen inhoudt en zelfs de ongelijkheden van aan de startlijn vergroot. En als één kind op de vijf in een armoederisicosituatie opgroeit, dan heeft dat verregaande gevolgen: het gaat niet langer om een kleine minderheid. Het risico op verspild talent, zowel van leerlingen als leerkrachten, directies en andere onderwijsactoren die zich elke dag inzetten om dat tegen te gaan, wordt met de dag groter. De kinderen en jongeren betalen vandaag zelf cash de prijs van die structurele fout. Maar de tijdbom tikt. En het duurt wellicht niet lang meer of onze hele maatschappij krijgt de rekening ook gepresenteerd.

De perspectieven van kinderen en jongeren verruimen het onderwijsdebat op een zinvolle manier. Als experts van hun leven zijn ze niet alleen een onuitputtelijke bron van informatie. Ze geven ook aan dat ze willen en kunnen reflecteren over en bijdragen aan veranderingen op school. Hun accenten en aanbevelingen moeten ons leiden in de op til staande hervormingen en broodnodige verbeteringen.

De bevraging van jonge kinderen geeft meestal erg praktische en concrete bezorgdheden weer. Ook de gevoeligheden bij jongeren lopen gelijk in de twee taalgemeenschappen van ons land. De meeste kinderen uit het basisonderwijs gaan doorgaans graag naar school. De leerkrachten hebben in hun beleving een heel belangrijke plaats. Maar de relatie met de leerkracht, die zo belangrijk is voor het leerproces en voor hun welbevinden, komt niet ideaal tot stand door gebrek aan kennis van hun leefwereld, van de werkomstandigheden en door gebrek aan ondersteuning, omkadering en permanente vorming van de leerkrachten. Het is zelden een persoonlijk verwijt aan het adres van leerkrachten, eerder een mismatch in het systeem. Sommige leerkrachten maken wel het verschil: als vertrouwensfiguur, of gewoon door hun geloof in hun leerlingen uit te spreken.

Het schoolklimaat is mee bepalend voor hun welbevinden: pesten en verbaal geweld op school lijken vaak als een rode draad door hun verhalen terug te komen.

De school- en studiekeuze gebeurt weinig positief en op basis van goede informatie. Het waternal-systeem en doorschuiven is daardoor dubbel negatief: omdat het minder toekomstperspectieven biedt, maar ook omdat het weinig bijdraagt aan positieve eigenwaarde. Veel jongeren vinden het dan ook een goed idee om de studiekeuze uit te stellen. Jongeren zijn erg kritisch voor het systeem van buitengewoon onderwijs als doorverwijsrichting. Voor veel jongeren bevestigt dat hun gevoel dat ze uitgesloten worden. Bovendien biedt buso veel jongeren geen positief toekomstperspectief. Jongeren en kinderen ervaren ook zittenblijven als kwetsend. En als zinloos als ze in hun bisjaar identiek dezelfde aanpak en leerstof krijgen. Ze vragen een andere aanpak. De meesten reiken individuele steun aan als oplossing om zittenblijven te voorkomen.

De infrastructuur, de schoolsfeer, de schoolstress, de vele mislukkingen die hun schoolparcours

tekenen en hun moeilijkheden thuis bepalen heel erg hun welbevinden en wegen zwaar door op hun al gekwetste binnenkant. Ze maken het verschil tussen volhouden of opgeven.

Investeren in gelijke onderwijskansen voor alle kinderen is niet alleen ethisch en juridisch, maar ook sociaal, economisch en dus strategisch en politiek verantwoord. Veel onderzoek laat zien dat niets zo'n hoge "return on investment" heeft als inzetten op kinderen. De onderzoekers wijzen op een return on investment van 1 op 7 of zelfs op 15: elke geïnvesteerde euro in het onderwijs zorgt voor 10 tot 15 euro economische groei. Investeren in kinderen, en vooral in de meest kwetsbare kinderen, leidt tot tastbare economische voordelen en forse besparingen in de sociale lasten. Dat niet doen is, naast het niet nakomen van mensen- en kinderrechten, een van de duurste fouten die een overheid kan maken, vooral in tijden van crisis en beperkte middelen.

We moeten dus NU met ons allen actie ondernemen om onze 'school van de ongelijkheid' om te buigen, om van de school een fijne plek te maken voor elke leerling. Waar iedereen op een positieve manier kan zijn, leren, groeien. De school moet een rol spelen in de strijd tegen ongelijkheden en moet als hefboom fungeren voor elk kind. Ongelijke startposities in het onderwijs zijn jammer genoeg een gegeven. De school moet daarop inspelen en ervoor zorgen dat het rugzakje van een leerling niet doorweegt.

Dat zal niet op 1-2-3 veranderen. Maar laten we nu samen stappen zetten in die richting.

Zeven aanbevelingen van UNICEF België

Vandaag beknot ons land de kindertijd en het potentieel van duizenden kinderen en jongeren omdat ze opgroeien in armoede. Meer dan 400.000 kinderen – dat is één op de vijf – ondergaan de impact van armoede op hun gezondheid, woning, gezinsleven, onderwijskansen, algemeen welzijn en toekomstperspectieven. In Brussel is de situatie nog erger: daar spreken we van één kind op de drie. Geen enkele regio wordt gespaard. En de verwachtingen wijzen erop dat ondanks de toegenomen beleidsaandacht, het tij niet snel zal keren. Integendeel.

Voor een rijk land als het onze is dat een schande. Met alle rapporten en onderzoeken over de schade die armoede berokkent aan de ontwikkeling en het welzijn van een kind, is het een schande dat we er niet in slagen om die armoede daadkrachtig de kop in te drukken en te voorkomen dat kinderen en hun gezinnen onder de armoedegrens duiken. Een schande ook dat ongelijkheden zich alsmaar scherper aftekenen. Maar vooral ook dat basisvoorzieningen die dat zouden moeten counteren, daar niet in slagen. Daarmee houden we armoede en generatiearmoede in stand.

Ons onderwijs biedt de meerderheid van de leerlingen onmiskenbaar veel kansen. Dat we goed presteren op school, moeten we zeker zo

houden. Maar het onderwijs moet dringend voor alle kinderen een hefboom zijn. Dat is in ons aller belang. En het is ook een zaak van iedereen.

Daarom formuleert UNICEF België zeven aanbevelingen.

Aanbevelingen die op elk niveau te vertalen zijn, die iedereen kan vervoegen met: 'Ik als leerkracht, directielid, ouder, lokale bestuurder, jeugdwerker, belangenbehartiger, parlementair, minister', of nog beter met 'Wij als leerkrachten-team, directie, ouders, inrichtende macht, schoolbestuur, LOP, maatschappij'.

De aanbevelingen hebben ook dit gemeen: ze schrijven zich in, in een logica op lange termijn. We moeten resoluut werk maken van degelijke maatregelen, die structureel de wortels van de problemen aanpakken, en niet alleen de symptomen bestrijden.

De aanbevelingen zijn ook zo geformuleerd dat ze aanpasbaar zijn voor elke school en elk bestuursniveau apart. Het lijkt ons belangrijk te vertrekken vanuit de sterktes van elk schoolteam en van elk actieniveau. Zoals hét kind of dé jongere niet bestaat, bestaat er ook niet zoiets als dé school. Het flankerend onderwijsbeleid van lokale overheden moet deze bottom-up-dynamiek ondersteunen.

1. Erken armoede

Om krachtadig de strijd aan te gaan tegen armoede en uitsluiting, moet je je eerst bewust zijn van het bestaan ervan, van de omvang, de verschijningsvormen en de oorzaken. Nog al te vaak wordt armoede miskend, gereduceerd tot een geldprobleem of uitgesproken in een schulddiscours:

- Armoede is veel meer dan een geldprobleem. Het raakt mensen in alle facetten van hun leven, en vooral in hun eigenwaarde. Het is een kluwen dat een krachtadige, structurele en multidimensionale aanpak vergt.
- Armoede en sociale uitsluiting bestrijden moet op alle niveaus en door iedereen gebeuren. Het kan en is in ieders belang.
- Geen enkel beleid of geen enkele beslissing is kindneutraal. Beleidsmakers op alle niveaus – dus ook schooldirecteuren – moeten voor al hun beslissingen het belang van het kind centraal stellen.
- Oplopende schoolkosten zijn een probleem voor te veel gezinnen. Doe daar iets aan.

2. Behoud wat goed gaat

Op alle niveaus worden er al heel wat inspanningen geleverd om armoede, sociale uitsluiting en ongelijke onderwijskansen tegen te gaan. Ook met succes. We dringen er dus op aan dat projecten langdurig verankerd en ondersteund worden, dat goede maatregelen (zoals GOK, de maximumfactuur, of initiatieven als 'Samen tot aan de Meet') niet teruggeschroefd maar net beter ondersteund en verruimd worden.

- Maak deze initiatieven, maatregelen en good practices beter bekend en breid ze uit.

3. Begin bij het begin: investeer massaal in basisonderwijs en optimaliseer de hele omkadering rond de vroege kindjaren

Waar je wieg staat, is bepalend voor de rest van de kansen in je leven. Ongelijkheden tekenen zich al lang vóór de lagere school af. Veel kinderen kunnen die achterstand op school niet inhalen. Toch is dat geen fataliteit. Het kan anders: onderzoek geeft aan dat kwaliteitsvolle voorschoolse diensten en veilige vroege kindjaren het potentieel hebben om dat om te buigen. We moeten dus volop inzetten op

kwaliteitsvolle diensten voor de vroege kindjaren: kwaliteitsvolle kinderopvang en onderwijs, flankerende ondersteuning van kwetsbare gezinnen en jonge ouders. Later tussenbeide komen is minder efficiënt en kost meer.

4. Zet maximaal in op welbevinden – schep een veilige, warme leeromgeving

Kinderen leren en ontwikkelen zich beter als ze zich goed voelen. Factoren binnen en buiten de school beïnvloeden het welbevinden van kinderen. Pesten en vooroordelen spelen een belangrijke rol bij schoolproblemen. Het tast bovendien het zelfvertrouwen aan en versterkt het idee dat geweld aanvaardbaar is.

- Voer een krachtadig en preventief beleid tegen pesten.
- Zorg voor aangepaste infrastructuur.

5. Versterk de leerkracht

Het zijn de leerkrachten die de grootste invloed hebben op het dagelijks leven van kinderen en jongeren op school. We moeten volop inzetten op een positieve leerkracht-leerlingrelatie waarin er plaats is voor en gefocust wordt op groeikansen, wederzijds respect en vertrouwen.

Gezien hun belang in het leven van de kinderen en in de maatschappij moeten leerkrachten dringend beter ondersteund worden. De superdiversiteit waarmee ze omgaan in de klas en de vele facetten van hun taak onderstrepen de nood om blijvend kennis en vaardigheden aan te leren, te ontwikkelen en toe te passen:

- Verdiep en verbreed de opleiding van leerkrachten.
 - Leerkrachten moeten blijvend gevormd en ondersteund worden, ook in de omgang met de superdiversiteit van de grootstad en met armoedesignalen.
 - Uitwisselingen met andere dan de onderwijssector zijn onontbeerlijk.
 - De job van leerkracht wordt op die manier aantrekkelijker gemaakt.
- De leerkracht staat er te vaak alleen voor. Omkadering en overleg in een goed team, coaching door de directie of door ervaren mentoren zijn waardevolle meerwaarden voor de individuele leerkracht.

6. Zet in op positieve leertrajecten: voorkom extra kwetsuren op school door ongelijkheids-mechanismen weg te werken

Het nut van huiswerk en zittenblijven wordt danig in vraag gesteld. Niet alleen omdat het bewezen is dat het geen efficiënte maatregelen zijn, maar vooral omdat er zo'n hevige sociale gradiënt op zit.

Voor al kwetsbare kinderen worden daar vaker door geraakt, maar ook extra benadeeld.

- Voorkom zittenblijven door maatwerk en individuele ondersteuning van leerlingen.
- Ga voor geïndividualiseerde en flexibele leertrajecten. Durf af te stappen van strakke kaders en organisatiestructuren om in te zetten op kindeigen en talentgericht onderwijs.
- Naast de herwaardering van verschillende richtingen in het secundair onderwijs, moeten doorverwijzingen alleen gebeuren als ze zich inschrijven in een positieve dynamiek voor het kind. Op basis van een geïnformeerde keuze die rekening houdt met talenten en interesse.

7. Het onderwijs is geen eiland. Spreek deze visie op onderwijs uit en handel ernaar

Kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen is ondenkbaar zonder de betrokkenheid van alle actoren: kinderen, ouders, leerkrachten, directies, gemeenten, inrichtende machten, vakbonden, beleidsmakers:

- De (ruime) school moet bruggen slaan met de buurt, de ouders en de ruimere leefwereld van kinderen en jongeren om de kloof tussen thuis en school te verkleinen.
- De (ruime) school kan expertise inwinnen bij het jeugdwelzijnswerk en andere sectoren via projecten als brede school.
- Het onderwijs moet ingebed zijn in en gedragen worden door een brede maatschappelijke visie. De acties, houdingen en gedragingen van iedereen – of het uitblijven ervan – maken of kraken de onderwijskansen en de toekomstperspectieven van duizenden kinderen en jongeren.
- Ondersteun ouders. De ondersteuning van ouders heeft een invloed op de slaagkansen van hun kinderen. Zet in op wederzijdse en open communicatie, met flexibiliteit, respect en vertrouwen van weerskanten.

- Zet volop in op participatie van kinderen en jongeren.
 - Creëer de juiste sfeer: participatie kan formeel in informeel. Teken er het kader voor uit. Investeer met tijd, mensen en middelen.
 - Ga ook aan de slag met de krachten van kinderen en jongeren zelf: peer-initiatieven waarin oudere leerlingen 'meters/peters' zijn van jongere leerlingen, of waarin jongeren als 'budies' elkaar helpen om op tijd op school te zijn worden vaak aangehaald als goede praktijken.

Het kan!

Over het hele land zijn er voor al deze aanbevelingen goede voorbeelden. Laat ons leren van elkaar.

De ideale school?³⁴

"De ideale school is een school zonder punten op je rapport. Alleen maar leerkrachten die ons dingen leren. Op het einde van het jaar ziet de leerkracht wel of we genoeg vaardigheden en kennis hebben om over te gaan."

"De ideale school is een school waar elk kind erop vooruit kan gaan, waar iedereen de kans krijgt om beter te worden."

"De ideale school zou zijn dat iedereen zich op zijn gemak voelt en dat er geen discriminatie meer is."

"De ideale school is een school die veel persoonlijker werkt en die volop investeert in elk individu. Geen algemeen onderwijs dat de middenweg bewandelt tussen de sterke leerlingen en de zwakkere, want dan doe je ze alle twee tekort. Ik zou dus zeggen: een school die rekening houdt met de persoonlijkheid van iedereen, op maat van elk kind afzonderlijk."

³⁴ Le collectif Marguerite

- Agirdag, O., e.a., *Segregatie in het basisonderwijs: geen zwart-witverhaal*. Garant, Antwerpen/Apeldoorn, 2012.
- ATD Quart Monde Wallonie-Bruxelles, *Le droit à l'éducation*. www.atd-quartmonde.be/Le-droit-a-l-education-l,360.html. 2008
- Brussels Welzijnsnieuws. Driemaandelijks tijdschrift voor welzijn en gezondheid. Dossier Schooluitval. Nr 196. Januari maart 2012.
- Changement pour l'égalité, *A l'école des familles populaires*. Pour se comprendre et apprendre. Charleroi 2009.
- Délégué Général aux droits de l'enfant, *Comment contribuer à la réduction des inégalités sociales dans le champ socio-éducatif? Problématisation et recommandations*. Juin 2011.
- Délégué Général aux droits de l'enfant, *Manifeste. Pauvreté et école*. Quelles priorités? 2011.
- Denoel, E., *S'assurer une place parmi les meilleurs systèmes scolaires au bénéfice de tous. Enseignement obligatoire en FWB*. Bruxelles, 2009.
- Duquet, N., Glorieux, I., Laurijssen, I., Van Dorsselaar Y. *Wit krijgt schrijft beter: Schoolloopbaan van allochtone jongeren in beeld*. Antwerpen/Apeldoorn, Garant. 2006.
- Groenez, S.; Van den Brande, I.; Nicaise, I., *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Een verkennend onderzoek op de Panelstudie van Belgische Huishoudens*. Leuven/HIVA – Steunpunt LOA, 2003.
- Hirtt, N.; Nicaise, I.; De Zutter, D., *De school van de ongelijkheid*. Berchem/EPO, 2007.
- Jacobs, D., e.a. *De sociale lift blijft steken. De prestaties van allochtone leerlingen in de Vlaamse Gemeenschap en de Franse Gemeenschap*. Brussel, 2009.
- Journal des Droits des jeunes. Numéro 312, février 2012. *Que voulons-nous de ce lieu appelé école?*

Meer lezen?

- Juchtmans, G. e.a. *Samen tot aan de meet. Alternatieven voor zittenblijven*. Garant, Antwerpen/Apeldoorn 2011.
- Juchtmans, G. e.a. *Samen tot aan de meet. Alternatieven voor zittenblijven. Inspiratieboek*. Garant, Antwerpen/Apeldoorn 2012.
- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw, CODE, *Alternatief Rapport van de NGO's over de toepassing van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind*, 2010.
- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, *Kinderrechtenforum 5. Uitval en uitsluiting in het onderwijs*. Gent, november 2008.
- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, *Kinderrechtenforum 7. Kinderen en jongeren in armoede*. Gent, november 2010.
- Kinderrechtencommissariaat, Armoede en sociale uitsluiting. *Visie en voorstellen vanuit een kinderrechtensperspectief*. Advies. 2010.
- Koning Boudewijnstichting, *Remédiation scolaire en Communauté française. Quelles pratiques en vue de réduire l'échec scolaire?* Bruxelles, 2011.
- Monard, G., *Kwaliteit en kansen voor elke leerling. Een visie op de vernieuwing van het secundair onderwijs*. Ministerie van Onderwijs en vorming, 2009.
- Netwerk tegen armoede, *Maak je sterk tegen armoede op school. Stappenplan voor een beter armoedebelied*. Brussel, 2012.
- Nicaise .I, Desmedt E., *Gelijke kansen op school: het kan! Zestien sporen, voor praktijk en beleid*. Plantyn, Mechelen, 2007.
- Nicaise, I. e.a., *Gelijke onderwijskansen: we doen er wat aan, maar hoe? Handleiding voor vernieuwende projecten*. Leuven 2005.
- OESO, *Equity and Quality in Education - Supporting Disadvantaged Students and Schools*. 2011.
- Samenlevingsopbouw Vlaanderen, *Discussietekst. Gelijke onderwijskansen. Een zaak van iedereen*. Brussel, 2011.
- Steenssens, K.; Aguilar, L.M.; Demayer, B.; P. Fontaine, *Kinderen in armoede. Status quaestionis van het wetenschappelijk onderzoek voor België*. Brussel, Interuniversitaire Groep Onderzoek en Armoede, POD Maatschappelijke Integratie, 2008.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. *Seminarie van 7 september 2010. De overgang van het onderwijs naar de arbeidsmarkt voor jongeren in armoede*. Brussel, 2010.
- TRaces. *Changements pour l'égalité. Mouvement sociopédagogique*. Mai-juin 2012. *Dossier réduire l'échec scolaire*.
- Uit de Marge, *Synthesenota rondvraag bij jeugdwerkers over de 'ervaring van kinderen en jongeren in het onderwijs'*. 2010
- UNESCO, UNICEF, *A human rights based approach to education for all*. NewYork 2007.
- UNICEF België, Koning Boudewijnstichting, *Participatie van kinderen in jongeren in armoede. Lessen uit de praktijk*. Brussel, september 2010.
- UNICEF België, *Recht op onderwijs en werk voor iedereen? Jongeren zien het zo*. Brussel, november 2011.
- UNICEF België. *Dat denken wij ervan. Jongeren die in armoede leven, spreken over hun leven*. Brussel, 2010.
- UNICEF, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Genève, 2002.
- UNICEF, *Innocenti Report Card 10. Measuring Child Poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Florence, 2012.
- UNICEF, *Innocenti Report Card 8. The child care transition: A league table of early childhood education and care in economically advanced countries*. Florence, 2009.
- UNICEF, *Innocenti Report Card 9. The children left behind. A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries*. Firenze 2010.
- Vercoutere, M., *Onderwijs en maatschappelijke kwetsbaarheid: de positie van het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren*. 2008
- Voorhamme, R., www.deschoolisvaniedereen.be
- Vranken, J. e.a. *Armoede in België. Jaarboek 2012*. Acco, Leuven, 2012.
- Vranken, J., e.a. *Jaarboek 2010. Armoede en sociale uitsluiting*. Acco, Leuven 2010.
- Welzijnszorg, *Armoede is geen kinderspel*. Dossier – campagne welzijnszorg vzw. Brussel, 2011.
- Welzijnszorg. *Wij tekenen voor de toekomst. Dossier campagne Welzijnszorg*. Brussel, 2007.
- Wilkinsons, R.; Picket, K., *The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better*. Allen Lane, 2009.

Al meer dan 60 jaar is UNICEF de wereldleider op het vlak van het welzijn van kinderen. UNICEF is actief in 156 landen en gebieden om kinderen te helpen overleven en ontwikkelen, van de vroege kinderjaren tot de adolescentie. UNICEF, de grootste leverancier ter wereld van basisvaccins voor ontwikkelingslanden, ijvert voor gezondheidszorg, zuiver water, voeding, kwaliteitsvol basisonderwijs voor alle jongens en meisjes en de bescherming van kinderen tegen geweld, uitbuiting en hiv/aids.

In rijke landen hebben Nationale Comités voor UNICEF, zoals UNICEF België, als missie om de bevolking, ondernemingen en overheden in België aan te sporen om met hun financiële steun en hun stem UNICEF te helpen de levensomstandigheden van kinderen te verbeteren en het respect voor hun rechten te bevorderen. UNICEF kreeg ook het mandaat om aan advocacy te doen: we sporen regeringen wereldwijd aan om structuren op poten te zetten die de kinderrechten garanderen én versterken. Hiervoor sluit de organisatie partnerschappen af met de betrokken overheden en actoren. UNICEF stelt zijn kennis en expertise ter beschikking van de beleidsmakers. Op die manier draagt UNICEF bij tot de ontwikkeling, opvolging en evaluatie van een betere besluitvorming en een wettelijk kader waarin het kind centraal staat.

UNICEF wordt volledig gefinancierd door vrijwillige bijdragen van individuen, bedrijven en overheden.

UNICEF België

Stichting van Openbaar Nut

Keizerinlaan 66

1000 Brussel

02/230.59.70

Join. Share. Act.

www.unicef.be

@unicefbelgie

www.unicef.be/facebook

